

An abstract graphic consisting of several thick, dark grey brushstrokes of varying lengths and directions, creating a sense of movement and texture. One prominent stroke runs diagonally from the top left towards the center.

Говард
Філіпс

На стрімчаках
божевілля

На стрімчаках
божевілля

Говард Філіпс Лавкрафт
На стрімчаках божевілля

«ОМІКО»

1931, 1941

Лавкрафт Г.

На стрімчаках божевілля / Г. Лавкрафт — «ОМІКО», 1931, 1941

Американський письменник, поет і журналіст Говард Філіпс Лав-крафт (1890—1937) працював у жанрі хорору, містики, фентезі та наукової фантастики й був творцем і магістром американської містичної «чорної школи» 20—30-х років минулого століття. За життя він не опублікував жодної книжки і зажив слави серед широкого читацького загалу вже після своєї смерті. Фантастична повість «На стрімчаках божевілля» була написана 1931 р. і вперше видана частинами упродовж лютого-квітня 1936 р. в журналі «А\$іоипс!іп\$ 8іогіе \$». Оповідь ведеться від імені геолога Даера, який брав участь у полярній експедиції. У своїх щоденникових записах він розповідає про те, що серед безкраїх льодів Антарктики можна знайти не лише дику холоднечу. Там є дуже древнє місто, яке існувало іще до появи людей. Ті, хто його збудував, називалися Старійщинами й володіли унікальними знаннями. Однак місто давно спустіло, та чи всі загинули? Які таємниці зберігають льоди Антарктики і хто ховається за їхньою товщею? Які істоти не повинні пробудитися? Бо якщо таке раптом станеться, це означатиме кінець усталеної світобудови...

УДК 821.111(73)

Содержание

Справа Чарльза Декстера Варда	5
I. Результат і пролог	5
1	5
II. Жах із минулого	12
1	12
2	16
3	19
4	22
5	26
6	29
III. Пошуки та виклики	32
1	32
2	35
3	37
4	39
Кінець ознакомительного фрагмента.	41

Говард Філіпс Лавкрафт На стрімчаках божевілля

Справа Чарльза Декстера Варда

Найважливіші солі тварин можуть бути настільки підготовленими та збереженими, що кожен наполегливий чоловік зможе збудувати Ковчег Ноя у своєму власному обійсті, відродивши форми життя тварин з їхнього попелу для власного задоволення; подібним методом так само, як із найважливіших солей людського праху, кожен філософ зможе, не вдаючись до забороненої некрмантії, викликати будь-кого з мерців, де б вони не були поховані.

Бореллі¹

I. Результат і пролог

1

Нещодавно з приватної психіатричної клініки доктора Вейга, розташованої в околицях Провіденса (штат Род-Айленд) без сліду зник надзвичайно дивний пацієнт. Молодика, котрого звали Чарльз Декстер Вард, із величезною нехиттю відправив до шпиталю убитий горем батько, на чий очах розумовий розлад сина розвивався від невинного на перший погляд дивацтва до глибокої манії, яка таїла в собі перспективу буйного шаленства, що спричиняло помітні зміни в стилі та способі мислення – аж до повного переродження особистості. Медики зізналися, що цей випадок загнав їх у глухий кут, оскільки в ньому спостерігалися незвичайні елементи як фізіологічної, так і суто психічної ознаки.

Насамперед, пацієнт здавався старшим за свої двадцять шість років. Безперечно, душевні хвороби хутко старять, але тут справа була не стільки в його зовнішності, скільки в тому ледь вловимому виразі, який зазвичай з'являється лише на обличчях людей похилого віку. По-друге, життєві процеси його організму протікали не так, як у інших людей, і ніхто з опитаних лікарів не міг пригадати нічого подібного. У дихальній і серцевій активності хворого спостерігалася загадкова аритмія, він майже втратив голос, тому міг лише шепотіти. Травлення було вкрай уповільненим, а нервові реакції на найпростіші зовнішні подразники не мали нічого спільного зі звичайними реакціями, нормальними або патологічними, що спостерігалися раніше. Шкіра стала неприродно холодною та сухою, лабораторні дослідження зрізів тканин показали, що вони набули незвичайної грубості та рихлості. Велика овальна родимка на правому стегні розсмокталася, а на грудях з'явилася дуже дивна чорна пляма, якої раніше не було. Загалом медики дійшли спільного висновку, що процес обміну речовин у Варда протікав настільки повільно, що майже завмер, і не могли знайти ні прецеденту, ні хоч якогось цьому пояснення.

Психологічно Чарльз Вард також був унікальним. Його божевілля не було схоже на жодну ментальну хворобу, описану навіть у новітніх, найбільш докладних і відомих учених трактатах, і супроводжувалося розквітом розумових здібностей, які могли б зробити його геніальним ученим або видатним політиком, якби не набули настільки неприродної та навіть потворної

---

¹ Джованні Альфонсо Бореллі (1608—1679) – італійський фізіолог, фізик і математик епохи Відродження.

форми. Доктор Віллетт, домашній лікар Варда, стверджував, що обсяг знань його пацієнта про все, що виходить за межі його манії, від початку хвороби надміру розширився. Варто сказати, що Вард завжди був схильний до наукової діяльності й особливо до вивчення старовини, але навіть у найблискупіших із його ранніх робіт не помічалось тієї дивовижної точності тез і того вміння вникнути в саму суть предмета, які він виявив у бесіді з психіатрами. Розум молодика, здавалося, був настільки проникливий, а знання такі вагомими, що насилу вдалося домогтися дозволу на його ушпиталення; і лише за свідченнями сторонніх людей і через дивне незнання елементарних речей, що здавалося неймовірним при його розумі та здібностях, чоловіка нарешті помістили під нагляд у божевільню. До самого моменту зникнення він читав без угаву і був блискучим співрозмовником, наскільки дозволяв чоловікові голос; і люди, котрі вважали себе наглядачами, але не були здатні передбачити його втечу, привселюдно засвідчили, що дуже скоро Варда з лікарні виписуть.

Лише доктор Віллетт, котрий свого часу допоміг Чарльзу Варду з'явитися на світ і з того часу спостерігав за його тілесним і духовним розвитком, здавався наляканим навіть самою думкою про майбутню долю свого вихованця. Останньому довелося пережити жахливі речі, і лікар зробив страхітливе відкриття, про яке не наважився розповісти своїм скептично налаштованим колегам. Щиро кажучи, сам по собі зв'язок доктора Віллетта з цим випадком доволі таємничий. Він був останнім, хто бачив пацієнта перед його зникненням, і коли вийшов із кімнати Варда після розмови з ним, на обличчі медика застиг жах і водночас полегшення. Багато хто пригадав про це через три години, коли стало відомо, що хворий наклав п'ятами з клініки. Ця втеча так і залишилася таємницею, яку в клініці доктора Вейта ніхто пояснити не зміг. Можливо, про щось свідчило відчинене вікно, але воно виходило на прямовисну стіну висотою у шістьдесят футів. Хоч як би там було, після балачки з доктором Віллеттом молодик немов випарувався. Сам Віллетт не надав якихось пояснень, але дивним чином здавався спокійнішим, ніж до втечі Варда. Відчувалося, що він охоче розповів би про пацієнта набагато більше, якби не боявся, що йому не повірять. Віллетт ще застав Варда в палаті, але незабаром після його відходу санітари довго грюкали в двері, не отримуючи відповіді. Коли вони нарешті їх відчинили, пацієнта там уже не було. Їм удалося знайти лише купку дрібного блакитно-сірого порошку, від якого вони ледь не задихнулися, коли холодний квітневий вітер, що дув із відкритого навстіж вікна, розвіяв його по кімнаті. Подейкували, правда, що незадовго перед тим страшенно завивали собаки, але це було раніше, коли доктор Віллетт ще перебував у лікарні; потім пси замовкли. Про втечу негайно ж повідомили батькові Чарльза, але, здавалося, він не був здивований, швидше засмучений. Коли сам доктор Вейт зателефонував Варду, з ним уже встиг поспілкуватися доктор Віллетт; обоє рішуче заперечували, що мають якийсь стосунок до тієї втечі. Певну інформацію про молодого Варда вдалося отримати від близьких друзів Віллетта та Варда-старшого, але вона здавалася занадто фантастичною для того, щоб у неї вірити.

Єдиним встановленим фактом було те, що й дотепер не змогли виявити жодних слідів зниклого причинного.

Чарльз Вард змалку кохався в старовині, і ніщо не могло подолати в ньому потяг до освячених століттями тихих вуличок його рідного міста, до реліквій минулого, якими був наповнений поважного віку будинок його батьків на Проспект-стрит, розташований на самій вершині пагорба. З роками зростала його захопленість усім, що було пов'язане з минулим. Відтак історія, генеалогія, вивчення архітектури, меблів і ремесел колоніального періоду витіснили всі інші його зацікавлення. Ці нахили завжди варто мати на увазі, аналізуючи його ментальну хворобу, бо хоча вони і не були її джерелом, проте зіграли важливу роль в її наступних проявах. Усі провали в пам'яті, помічені психіатрами, стосувалися сучасності, компенсувалися великими, хоча і старанно прихованими знаннями про речі, що належать минулому, – ці знання лікарі виявляли лише завдяки ретельно продуманим запитанням.

Здавалося, пацієнт буквально переселявся у віддалені століття, маючи такий собі дар ясновидця. Дивно, що Варда, вочевидь, більше не цікавив різний антикваріат, який він настільки добре знав. Чоловік немов утратив будь-яку повагу до старовини, як до чогось відомого та навіть обридлого. Й усі його зусилля були спрямовані на пізнання звичайних реалій життя сучасного світу, які, як у цьому переконалися медики, цілком стираються з його пам'яті. Молодик ретельно приховував своє незнання буденних речей, але всім, хто спостерігав за ним, було ясно, що вибір книжок для читання та бесіди з оточенням позначені гарячковим прагненням увібрати ці факти, якнайбільше дізнатися про власну, забуту ним біографію, особливості рутинного життя та культури ХХ століття, які він мав би добре знати, бо народився 1902 року та здобув освіту в сучасних навчальних закладах. Після його зникнення психіатри дивувалися, як міг утікач, котрий майже нічого не знав про складний сучасний світ, адаптуватися в ньому.

Дехто вважав, що пацієнт пішов у підпілля і зачаївся, примирившись із найскромнішим становищем, поки не зрівняється знаннями зі своїми сучасниками.

Лікарі сперечалися про те, коли проявилася недуга Варда. Доктор Ліман, бостонське світило, стверджує, що це сталося 1919-го або 1920 року, коли юнак закінчив школу Мозеса Брауна і раптово перейшов від вивчення давнини до захоплення окультними науками, відмовившись здавати випускні іспити на тій підставі, що займається дослідженнями, які для нього набагато важливіші. Це підтверджувала й зміна звичок Варда на той час, особливо те, що він невтомно висиджував у міському архіві та шукав на старих кладовищах могилу одного зі своїх пращурів, котрого звали Джозеф Карвен, похованого 1771-го. Частину його особистого архіву Вард, як сам зізнався, випадково виявив у старій дільниці Стемперс-гілл, за облицюванням стіни старезного будинку в Олні-корт, в якому, як було відомо, колись жив Карвен.

Коротко кажучи, взимку 1919—1920 рр. у характері Чарльза Варда сталася безперечна зміна; він раптом припинив свої дослідження з історії колоніального періоду і з усією пристрасстю занурився в таємниці містичних наук як на батьківщині, так і за кордоном, час від часу відновлюючи пошуки могили свого віддаленого пращура.

Однак доктор Віллетт жодною мірою не поділяв думку колеги Лімана, ґрунтуючи своє рішення на близькому та тривалому знайомстві з пацієнтом, певних ризикованих дослідженнях і жахливих відкриттях, які вдалося здійснити останнім часом. Вони залишили в душі медика глибокий слід; Віллетт вагався, коли розповідав про них, а рука тремтіла, коли намагався їх записати. Він вважав, що зміни, які відбулися в 1919—1920 рр., ознаменували початок прогресуючого погіршення, що завершився 1928 року страшною та неприродною мутацією, а на основі власних спостережень вважав, що стала помітною і тонша різниця. Відверто визнаючи, що Чарльз завжди вирізнявся неврівноваженим характером і був схильний занадто бурхливо реагувати на навколишні події, лікар відмовлявся погодитися з тим, що зміна, яка сталася раніше, означала реальний перехід від здоров'я до хвороби; замість цього він схильний був повірити словам самого Варда, що той відкрив або відтворив щось, що має глибокий і дивний вплив на людську природу.

Доктор Віллетт був упевнений, що справжнє божевілля почалося пізніше, коли Вард знайшов портрет Карвена та старовинні документи після подорожі за кордон, в далекі таємничі закутки світу, де під час здійснення невідомих таємних ритуалів були промовлені жахливі закляття, на які відгукнулися страшні сили; після того, як за невідомих обставин змучений і сповнений страху юнак написав свого відчайдушного листа. Справжнє шаленство Варда, вважав медик, почалося після епідемії вампіризму та серії незрозумілих подій, про які торочили в Потуксеті, коли з пам'яті пацієнта стали випадати знання, пов'язані із сучасністю, коли він втратив голос, а його організм зазнав на перший погляд незначних змін, пізніше, однак, помічених багатьма.

Віллетт із властивою йому проникливістю вказував, що саме з того часу Вард, без сумніву, набув деяких ознак, які можуть з'явитися лише в жаскому сні; він визнав з мимовіль-

ним тремтінням, що існують вельми солідні свідчення, які підтверджують слова юнака про знахідку, якій було призначено зіграти фатальну роль у його житті. Насамперед, два майстри, надійні та спостережливі люди, бачили, як знайшли старі папери, що належали Джозефу Карвену. Відтак Вард, тоді ще зовсім юний, якимось показав медику ці документи, в тому числі сторінку зі щоденника Карвена, і справжність цих паперів не викликала жодного сумніву. Зберігся й отвір у стіні, де Вард, за його словами, знайшов документи, і доктор Віллетт назавжди запам'ятав ту мить, коли кинув на них прощальний погляд, оточений речами, реальність яких важко усвідомити та неможливо довести. До цього варто додати дивні та сповнені прихованого змісту збіги в листах Орна та Гатчинсона, почерк Карвена, повідомлення про такого собі доктора Аллена, здобуте детективами, а також жахливе послання, написане середньовічним незграбним почерком, яке доктор Віллетт знайшов у своїй кишені, коли очунав від забуття після однієї смертельно небезпечної пригоди.

Але найпереконливішим є результат, якого досягнув лікар, котрий застосував формулу, про яку дізнався під час своїх останніх досліджень; результат, який неспростовно довів автентичність паперів та їхнє жахливе значення, хоча самі документи стали назавжди недоступними людям.

Своє отроцтво Чарльз провів в атмосфері старовини, яку так ніжно любив. Восени 1913 року він вступив на перший курс школи Мозеса Брауна, що розташувалася неподалік від його будинку, виявляючи зразкову старанність у військовій підготовці, особливо популярній у той час. Старовинний головний будинок школи, зведений 1819 року, завжди приваблював юного історика; йому подобався мальовничий і великий парк, що оточував школу. Мало буваючи в товаристві, більшу частину свого часу він марнував удома, часто здійснював довгі прогулянки, старанно вчився і не пропускав військового вишколу. Підліток не облишив своїх історичних і генеалогічних досліджень у міському архіві, мерії, ратуші, публічній бібліотеці, Атенеумі, Історичному товаристві, Бібліотеці Джона Картера Брауна та Джона Гея в Університеті Брауна, і в нещодавно відкритій бібліотеці Шеплі на Бенефіт-стрит. Він був високим, худорлявим і білявим юнаком, із серйозними очима, трохи сутулим. Одягався з легкою недбалістю та справляв враження не надто привабливого, незграбного, але цілком невинного хлопця.

Його прогулянки завжди здавалися чимось на кшталт мандрівки в минуле, й юнаку вдавалося з безлічі реліквій, що залишилися від колишнього блиску, відтворювати картину минулих століть. Варди жили у великому будинку в георгіанському стилі, який стояв на доволі крутому пагорбі, на схід від річки. Із задніх вікон свого флігеля Вард міг із запаморочливої висоти милуватися тісно скупченими шпилями, куполами, загостреними дахами та горішніми поверхами високих будівель Нижнього міста, що розкинулося на тлі багряних пагорбів і полів. У цьому будинку він народився, і нянька вперше вивезла його у візочку з гарного класичного портика цегляного фасаду з подвійним рядом колон.

Вона везла його повз маленьку білу ферму, збудовану два століття тому, яку місто давно вже поглинуло, до солідних будівель коледжів, що вишикувалися уздовж респектабельної багаті вулиці, де квадратні цегляні обійстя і не настільки великі дерев'яні будинки з вузькими портиками, обрамленими колонами в дорійському ордері², дрімали, відмежувавшись від світу щедро відміряними просторами садів і квітників.

Його гойдали у візку уздовж сонної Конгдон-стрит, що розляглася нижче на крутому схилі пагорба, на східному боці якої стояли будинки на високих палях. Тут стояли старовинні маленькі дерев'яні будиночки, адже зростаюче місто дерлося вгору пагорбом. Під час цих прогулянок маленький Вард, здавалося, збагнув колорит старого поселення часів колонізації. Нянька зазвичай любила посидіти на лавці на Террас-проспект і потеревенити з поліціантом.

---

² Дорійський ордер – один із трьох стилів давньогрецької або класичної архітектури, при якому колони вирізнялися відсутністю бази.

Одним із перших дитячих спогадів Варда було величезне, вкрите легкою паволокою порожнього простору море дахів, куполів і шпилів, що тягнуться на схід, і далекі пагорби, які він побачив одного зимового дня з цього величезного, оточеного огорожею насипу, пофарбованого в містичний бузковий колір на тлі полум'яного апокаліптичного заходу сонця, що палав червоним, золотим, пурпуровим і був підсвічений дивними зеленими променями. Високий мармуровий купол ратуші виділявся суцільною темною масою, а скульптура, що увінчувала його, й на яку впав випадковий сонячний промінчик із роздертих темних хмар, що вкривали палаюче небо, була оточена фантастичним ореолом.

Коли Чарльз став старшим, почалися його нескінченні прогулянки; спершу хлопчик нетерпляче тягнув за руку свою няньку, потім швендяв сам, віддаючись мрійливому спогляданню. Він навмання залізав усе нижче і нижче, уздовж крутого схилу, щоразу досягаючи старішого та химернішого шару стародавнього міста. Передчуваючи нові відкриття, він недовго вагався перед тим, як спуститися майже прямовисною Дженкс-стрит, де будиночки обгороджені кам'яними парканами, а вхід затінювали навіси в колоніальному стилі, до тінистого куточка Бенефіт-стрит, де прямо перед ним височів стародавній будинок – справжній музейний експонат, із двома входами, кожен із яких оточували пілястри в іонійському ордері³, а поруч – майже доісторична будівля з двосхилим дахом, із залишками обори й інших допоміжних приміщень, потрібних для ферми, а ще трохи віддалік – грандіозне обійстя судді Дюфрена із залишками колишньої георгіанської величі. Зараз це вже були нетрі; але велетенські тополі кидали навколо цілющу тінь, і підліток прошкував далі на південь, уздовж довгих шеренг будівель, зведених ще до революції, з високими коминами в самій середині будинку та класичними порталами. На східному боці вулиці вони стояли на високих фундаментах, до вхідних дверей провадили два переходи кам'яних сходів, і маленький Вард міг собі уявити, як виглядали ці будинки, коли вулиця була ще зовсім молодою. Він немов бачив червоні підбори та напудрені перуки людей, котрі прошкують по кам'яній бруківці, зараз майже зовсім стертії.

На захід униз від цієї вулиці майже такий же стрімкий схил, як і нагору, вів до старої Таун-стрит, яку засновники міста заклали вздовж берега річки 1636 року. Тут схил прорізали незліченні стежки, уздовж яких скупчилися напівроз-валені старі будиночки, збудовані в дуже давні часи. Хоча Чарльз був ними мало не зачарований, однак він далеко не відразу наважився спуститися у цей стрімкий стародавній лабіринт, остереігаючись, що вони виявляться сонними видіннями або брамою в невідомі жайття. Він вважав менш ризикованим продовжувати свою прогулянку вздовж Бене-фіт-стрит, де за залізною огорожею ховався дитинець церкви Святого Іоанна, де 1761 року розміщалося Управління колоніями, і напіврозвалений заїзд «Золота куля», де колись зупинявся Вашингтон. Стоячи на Мітинг-стрит, колишній Гаол-лейн, а потім на Кінг-стрит, він зиркав угору на схід і бачив збудований для полегшення підйом, сходи, що згинаються половою аркою, в яку переходило шосе; внизу, на заході, розрізняв стару цегляну будівлю школи, навпроти якої, через дорогу, ще до революції висіла старовинна вивіска із зображенням голови Шекспіра на будинку, де друкували «Провіденс газетт» і «Кантрі Джорнел». Далі стояла вишукана Перша баптистська церква, споруджена 1775 року, особливу красу якій надавала незрівнянна дзвіниця, створена Гіббсом, георгіанські дахи та куполи.

Звідси на південь стан вулиць помітно покращувався, з'являлися низки невеликих будиночків; але все ще залишалось чимало давним-давно протоптаних стежин, які провадили крутим схилом униз на захід; тут тісно скупчені хатинки з архаїчними загостреними дахами здавалися примарами. Їхні остови перебували на різних стадіях живописного строкатого розпаду. Ці будинки стояли там, де звивиста набережна старого порту, здавалося, ще пам'ятає славетну епоху колонізації – гріх, багатство і бідність. Там були напівзогнили корабельні, мутноокі ста-

³ Іонійський ордер – один із трьох ордерів давньогрецької або класичної архітектури, який відрізняється від дорійського ордера стрункішими пропорціями та декором усіх його частин.

ровинні ліхтарі корабелів і вулички з багатозначними назвами: Видобуток, Злиток, Золотий провулок, Срібний кут, Монетний проїзд, Дублон, Соверен, Гульден, Долар, Дайм і Цент.

Коли Вард став трохи старшим і вже наважувався на ризикованіші пригоди, він іноді спускався у цей лабіринт похилих хистких будиночків, зламаних шпангоутів, сходів, що загрозливо скрипіли, розхитаних перил, блискотливих чорних облич і невідомих запахів. Він чвалав від Сауз-Мейн до Сауз-Вотер, заходячи в доки, де ще стояли старі пароплави, впритул торкаючись бортами, і повертався північною дорогою вздовж берега, повз збудовані 1816-го склади з крутими дахами, та сквери біля Великого мосту, на старих прольотах якого височіла все ще міцна будівля міського базару. У цьому сквері хлопчак зупинявся, вбираючи в себе п'янку красу старого міста, що підіймалося на сході в невиразному серпанку імлі, прорізаної шпилями колоніальних часів, і масивного купола нової християнської церкви, подібної до купола храму Святого Павла в Лондоні. Найбільше підлітку подобалося приходити сюди перед заходом сонця, коли косі промені спадають на будівлю міського ринку, на старі дахи на пагорбі та стрункі дзвіниці, забарвлюючи їх золотом, надаючи чарівної таємничості сонним корабельням, де раніше кидали якорі купецькі кораблі, які приходили до Провіденса з усього світу. Після довгого споглядання хлопець відчував, як йому паморочиться в голові від м'якого відчуття захвату від цього прекрасного краєвиду.

Тоді підліток підіймався схилом, повертаючись додому вже в сутінках, повз стару білу церкву, вузькими крутими вуличками, куди починало проникати жовте світло крізь маленькі віконця та двері галерей, розташованих високо, над двома маршами кам'яних сходів із перилами з кованого чавуну.

Пізніше Вард часто відчував потяг до різких контрастів під час своїх прогулянок. Частину часу присвячував кварталам колоніальних часів, що розташувались на північний захід від будинку, де містився нижній виступ пагорба, Стем-перс-гілл із його гетто та негритянським районом, розташованим навколо станції, звідки ще до революції відправляли поштові карети до Бостона. Після цього він вирушав у іншу частину міста, королівство краси та вишуканості, – на Джордж-стрит, Бенсволент, Повер і Вільямс-стрит, де зелені схили ще зберігали у первозданному вигляді розкішні маєтки й обнесені муром сади, де нагору вела крута, затінена густою зеленню дорога, з якою пов'язано стільки приємних спогадів. Всі ці мандри, що супроводжувалися ще й старанним вивченням документів, безперечно сприяли тому, що Вард здобув надзвичайно широкі знання в усьому, що стосувалося старовини. І ці знання, врешті-решт, повністю витіснили сучасний світ зі свідомості Чарльза; вони підготували ґрунт, де фатальної зими 1919—1920 рр. спостерігалися настільки незвичайні та жахливі події.

Доктор Віллетт упевнений, що до тієї злочасної зими, коли люди завважили перші зміни в характері Варда, його зацікавлення старовиною не мало в собі нічого надзвичайного чи містичного. Кладовища вражали його лише оригінальністю пам'ятників і своєю історичною цінністю, в характері молодика не помічали нічого схожого на схильність до насильства, не було також якихось проявів жорстоких інстинктів. Але поступово та майже непомітно стали проявлятися певні наслідки одного з його найблискучіших генеалогічних відкриттів, яке юнак зробив, виявивши, що серед його пращурів по материній лінії був такий собі Джозеф Карвен, котрий прожив напрочуд довге життя. Карвен переїхав до Провіденса із Салема в березні 1692 року, і про нього ширилися безліч дивних історій, що й досі вселяють жах.

Прапрадід Варда, Велкам Поттер, 1785-го взяв собі за дружину таку собі Енн Тіллінгест, доньку пані Елайзи, доньки капітана Джеймса Тіллінгеста, про котрого в родині не залишилося жодних спогадів. За два роки до своєї першої одміни 1918 року молодий історик, котрий мав пильний інтерес до генеалогії, вивчаючи міські акти, виявив запис про узаконену владою зміну прізвища, згідно з яким 1772-го пані Елайза Карвен, удова Джозефа Карвена, а також її семирічна донька Енн повернули собі дівоче прізвище матері – Тіллінгест. «Позаяк ім'я його дружини звучить як докір в устах місцевих жителів із причини того, що стало відомим після

його смерті, остання підтвердила лиху славу, яка за нею, на загальну думку, зміцнилася, чому не могла повірити вірна своєму обов'язку законна його дружина, аж доки на слуху залишалася хоча б тінь сумніву». Цей запис дослідник знайшов цілком випадково, коли розтулив два аркуші книжки, які були навмисно і ретельно склеєні та пронумеровані як один.

Чарльзу Варду відразу ж стало ясно, що він знайшов невідомого йому прапрапрадідуся. Це відкриття неабияк схвилювало його, адже він уже дещо чув про Карвена і не раз зустрічав неясні натяки щодо цього чоловіка, про котрого залишилося так мало інформації, доступної для ознайомлення (деякі документи були виявлені лише останнім часом).

Складалося враження, що існувала якась змова, метою якої було повністю викоринити ім'я Карвена з пам'яті мешканців міста. Але ті спогади, що збереглися про нього, і доступні документи були настільки дивними та страшними, що мимоволі виникало бажання дізнатися, що ж саме настільки ретельно намагалися приховати та забути укладачі міських хронік колоніальних часів. Либонь, у них для цього були достатньо вагомі причини.

До свого відкриття Чарльз Вард ставився до Карвена зі суто романтичним інтересом; але виявивши свою спорідненість із цим таємничим індивідом, саме існування котрого намагалися приховати, юнак почав систематичні пошуки, буквально викопуючи з-під землі все, що стосувалося цієї людини. У своєму гарячковому прагненні дізнатися якомога більше про свого віддаленого пращура він досяг успіху більше, ніж міг навіть сподіватися, у старих листах, щоденниках і мемуарах, що так і залишилися в рукописі, які вдалося знайти на затягнутих густою павутиною горищах старих будинків Провіденса і в багатьох інших місцях, містилося безліч інформації, яка не видавалася аж такою секретною, щоб її приховувати. Додаткове світло пролили важливі документи з такого віддаленого від Провіденса міста, як Нью-Йорк, де в музеї Френсіс-таверн на Лонг-Айленді зберігалося листування колоніального періоду. Але остаточною знахідкою, яка, на думку доктора Віллетта, спричинила зникнення Чарльза Варда, були папери, знайдені в серпні 1919 року за облицюванням напівзруйнованого будинку в Олні-корт. Саме вони відкрили перед юнаком шлях до чорної безодні глибокого падіння.

II. Жах із минулого

1

Джозеф Карвен, як повідомляли легенди, що їх передавали з вуст в уста й записані на папері, знайдені Вардом, був дивним, загадковим індивідом, котрий викликав незбагнений страх. Він утік із Салема до Провіденса – всесвітнього притулку всього незвичайного, вільного та протестуючого, на початку «великого полювання на відьом», остерігаючись, що його засудять за любов до самоти і дивні хімічні чи алхімічні досліди. Це був чоловік із пересічною зовнішністю років під тридцять; дуже скоро він став повноправним громадянином міста Провіденс, придбав ділянку для будівництва будинку на північ від обійстя Грегорі Декстера, на початку Олні-стріт. Його оселю звали на пагорбі Стемперс на захід від Таун-стріт, у місці, яке пізніше стали називати Олні-кортм. А 1761 року він переселився в просторіший сусідній будинок, який стоїть і досі.

Першу дивовижу Джозефа Карвена помітили в тому, що він, здавалося, не старів і завжди виглядав так само, як під час свого прибуття до Провіденса. Він споряджав кораблі, купив корабельню неподалік від Майл-Енд-Кову, брав участь у розбудові Великого мосту 1713-го і Конгрегаційної церкви на пагорбі і завжди здавався людиною невизначеного віку, десь близько тридцяти-тридцяти п'яти. Коли минуло кілька десятиліть від часу його прибуття до Провіденса, це дивне явище помітили всі. Карвен же завжди пояснював його тим, що його пращури були людьми міцними, а сам він любляв просте життя без надмірностей, завдяки чому зміг добре зберегтися. Містяни не могли утямити, як можна узгодити слова про невибагливе життя з постійними нічними подорожами купця (він нікого не посвячував у свої таємниці), з дивним світлом, що всю ніч лилося з його вікон. Тому вони були схильні приписувати його молодечість і довголіття зовсім іншим причинам. Дехто припускав, що чоловік займається таємничими дослідями, постійно змішуючи та випаровуючи розмаїті речовини. Пліткували про якісь дивні суміші, які він привозив на своїх кораблях із Лондона та островів Вест-Індії або виписував із Ньюпорта, Бостона та Нью-Йорка. А коли старий доктор Джейбз Бовен, котрий приїхав з Реобота, відкрив під вивіскою «Єдиноріг і ступка» свою аптеку навпроти Великого мосту, не припинялися розмови про різне зілля, кислоти та суміші, які мовчазний відлюдник купував і замовляв у фармацевта.

Підозрюючи, що Карвен має дивовижні, нікому, крім нього, недоступні медичні знання, чимало людей, котрі страждали на різні недуги, зверталися до нього за допомогою. Він це не надто заохочував, хоча й давав їм у відповідь на їхні прохання декокт⁴ незвичної барви, правда, оті ліки не надто допомагали. Нарешті, коли минуло понад п'ятдесят років від того дня, як він оселився в місті (а тим часом обличчя і весь зовнішній вигляд чоловіка змінилися не більше, ніж років на п'ять), містом поширилися зловісні чутки. І тепер уже люди були задоволені, що відлюдник Карвен ні з ким не спілкується.

Приватні листи та щоденники, що стосуються того періоду часу, розповідали і про багато інших причин, через які люди дивувалися Джозефу Карвену, боялися його і нарешті стали цуратися, як чуми. Всі знали про його пристрасть до відвідин кладовищ, де його бачили в будь-який час доби і за різних обставин. Однак ніхто не міг звинуватити чоловіка в якомусь блюзнірському вчинку. У нього була ферма на Потуксет-роуд, де дивак зазвичай провадив літо і куди, за свідченням очевидців, часто прямував верхи спекотного полудня або навіть найглухі-

---

⁴ Декокт – особливий відвар із овочів, фруктів і трав.

шого часу ночі. Там його єдиними слугами було подружжя індіанців з племені наррагансеттів⁵ – німий чоловік, укритий якимись дивними шрами, і неймовірно потворна дружина (можливо, через домішки негритянської крові). У прибудові до будинку розмістилася лабораторія, де проводилися хімічні досліди.

Допитливі возії та кур'єри, котрі доправляли на ферму пляшки, бутлі, лантухи та скрині, вносячи їх через низенькі задні дверцята, ділилися своїми враженнями про фантастичні скляні колби, тиглі для плавлення металів, перегінні куби та розпечену грубку, що все це вони бачили в низькій кімнаті із стінами з полицями. Вони пошепки просторікували, що мовчазний «хімік» (себто «алхімік») скоро обов'язково знайде «філософський камінь».

Найближчі сусіди Карвена – Феннери, котрі жили за чверть милі від ферми, – розповідали ще дивніші речі. Незрозумілі звуки (так вони стверджували) вночі долинали з сільсько-го будиночка Карвена. То були пронизливі зойки й якийсь здавлене завивання. Їм здавалося підозрілим, що на ферму доправляли різними шляхами величезну кількість усіляких харчів та одягу, позаяк важко було уявити, щоб самотній літній джентльмен і пара слуг могли спожити стільки молока, м'яса та хліба, і навіть їм стільки міцної вовняної одежі. Щотижня привозили нові припаси, а з ферм Кінгстауна гнали цілі череди худоби.

Тяжкі відчуття викликала також велика кам'яна будівля на подвір'ї ферми, в якій замість вікон були вузькі бійниці.

Нероби, день і ніч вештаючись по Великому мосту, могли багато розповісти про міський будинок Карвена, розташований в Олні-корт; не стільки про гарне нове житло самітника, збудоване 1761 року, коли Карвену мало б виповнитися сто років, скільки про його перший будинок – приземкуватий, зі старовинною мансардою, горищем без вікон, із стінами, обшитими тисом. Із дивною наполегливістю Карвен стежив за тим, аби всі колоди та дошки після знесення будинку спалили. Варто сказати, що тут було менше таємничого, ніж на фермі, але постійне світло у вікнах у дуже пізній час, незворушне мовчання двох чорношкірих, привезених невідь-звідки, котрі були єдиними слугами в обійсті, нерозбірливе бурмотіння старезного француза-урядника, що вселяло жах, нічим не виправдана кількість запасів, що їх привозили (за свідченням очевидців), до будинку, де жило лише четверо людей, дивні та лячні голоси, які приглушено сперечалися пізньої ночі – усе це, вкупі з чутками про ферму в Потуксеті, здобуло цьому місцю лиху славу.

У обраних колах також не оминали увагою будинок Карвена. Бо, приїхавши до Провіденса, він поступово проник у церковні та комерційні структури міста, завів дуже пристойні знайомства і, здавалося, отримував щире та непідробне задоволення від спілкування з цими людьми. Він був із добропорядної родини Карвенів із Салема, що була знаною в Новій Англії. У місті дізналися, що Джозеф Карвен ще замолоду багато мандрував, якийсь час прожив у Англії, двічі побував на Сході; його мова, коли він удостоював когось бесідою, могла б належати освіченому та вишуканому англійцю.

Але з невідомих причин Карвен товариства уникав. Ніколи не виявляючи явної невічливості до відвідувачів, він був напрочуд стриманим, немов споруджуючи між ними та собою невидимий бар'єр, тому ніхто не наважувався сказати йому щось із боязні що це прозвучить банально та безглуздо.

У поведінці чоловіка відчувалася якась загадкова, презирлива зарозумілість, немов він, спілкуючись із якимись невідомими та могутніми істотами, став вважати людей нудними та нікчемними. Коли доктор Чеклі, відомий дотепник, призначений ректором у Королівську церкву, переїхав до Провіденса з Бостона 1733 року, він скористався нагодою відвідати чоловіка, про котрого так багато чув. Але візит був дуже короткочасним, бо гість вловив якийсь похмурий підтекст у мові люб'язного господаря.

---

⁵ Нарра/ансетти – індіанське плем'я, що здавен проживало на території сучасної Нової Англії.

Одного зимового вечора, коли Чарльз говорив зі своїм батьком про Карвена, юнак заявив, що багато би віддав, аби дізнатися, які слова таємничого пращура настільки вразили життерадісного ректора, що всі укладачі мемуарів в один голос підтверджували небажання доктора Чеклі повторити хоча б щось із почутого.

Дотепник був неабияк шокований і відтоді вже при одній згадці імені Карвена він умиць позбувався свого звичного гумору.

Більш певною й ясною виглядала причина, з якої інший, такий же дотепний та освічений чоловік, такого ж поважного походження, як і доктор Чеклі, уникав зарозумілого відлюдника. 1746-го пан Джон Меррітт, літній англійський джентльмен, схильний до літератури та науки, приїхав із Ньюпорта до Провіденса, який швидко затьмарив колишню славу Ньюпорта, і збудував гарний замиський будинок на перешийку, в місці, яке нині перетворилося на улюблене місце проживання заможних. Він жив, як англійський аристократ, оточивши себе комфортом і розкішшю, першим у місті став тримати екіпаж із лакеєм у ліvreї на зап'ятках і дуже пишався своїм телескопом, мікроскопом і ретельно дібраною бібліотекою, що складалася з книг англійською та латиною. Почувши, що Карвен – власник найкращої книгозбірні в місті, пан Меррітт одразу ж його навідав. Гостя прийняли з більшою сердечністю, ніж будь-кого з колишніх відвідувачів. Його захоплення величезною бібліотекою господаря будинку, де на широких полицях поруч із грецькими, латинськими й англійськими класиками стояла солідна шеренга філософських, математичних та інших наукових трактатів, в тому числі праці Парцельса, Агріколи, ван Гельмонта, Сільвіуса, Глаубера, Бойля, Бургаве, Бехера та Штала⁶, спонукало Карвена запропонувати своєму гостеві оглянути також ферму та лабораторію, куди він нікого раніше не запрошував. Супутники негайно вирушили туди екіпажем Меррітта.

Пан Меррітт згодом розповідав, що не бачив на фермі нічого осудливого. Але стверджував, що безліч творів, присвячених магії, алхімії та теології, які Карвен тримав у кімнаті перед лабораторією, вселили йому безмежну відразу. Можливо, цьому сприяв вираз обличчя власника ферми, коли той демонстрував свої надбання. Ця дивна збірка, поряд із безліччю бібліографічних раритетів, які пан Меррітт охоче помістив би, за його словами, до своєї бібліотеки, містила праці майже всіх каббалістів, демонологів і знавців чорної магії; вона також була справжньою скарбницею знань у царині алхімії й астрології, які притомні люди піддають сумнівам. Пан Меррітт побачив тут дослідження *Hermes Trismegistus*, видане Менаром, *Turba Philosophorum*, «Книгу досліджень» аль-Джабера, «Ключ мудрощів» Артефія; каб-балістичний *Zohar*, серію видань Пітера Джемма, в тому числі «Альберта Великого», видану Затцнером *Ars Magna et Ultima* Раймунда Луллія, *Thesaurus Chemicus* Роджера Бекона, *Clavis Alchimiae* Фладда, *De Lapide Philosophico* Тритемія. Усі ці таємничі фоліанти тіснилися на одній полиці. Були представлені також і твори середньовічних єврейських та й арабських вчених та каббалістів. Доктор Меррітт аж зблід, коли, знявши з полиці тонкий томик, що мав невинну назву *Qanoon-e-Islam*, побачив, що насправді це заборонений і підданий анафемі «Некрономікон» – книжка про оживляння мерців, що належала перу божевільного араба Абдула Аль-Хазреда, про яку він чув кілька років тому просто жакливі речі; люди передавали їх один одному пошепки, після того, як дізналися про страхітливий ритуали, що відбувалися в дивному рибальському містечку Кінгспорт, що в провінції Массачусетс.

---

⁶ Ян Баптиста Ван Гельмонт (1580—1644) – нідерландський натураліст, лікар і теософ-містик, котрий запровадив у наукову термінологію слово «газ»; Сільвіус Якобус (1478—1555) – французький анатом, він одним із перших проводив дослідження на людських трупах; Йоганн Рудольф Глаубер (1604—1670) – німецький алхімік, аптекар і лікар; Роберт Бойль (1627—1691) – англійський хімік, фізик і філософ, один із засновників Лондонського королівського товариства; Герман Бургаве (1668—1738) – нідерландський лікар, ботанік і хімік, один із найвидатніших медиків XVIII ст.; Йоганн Йоахім Бехер (1635—1682) – видатний німецький хімік і лікар; Георг Ернст Шталь (1659—1734) – німецький лікар і хімік.

Але, як не дивно, найдужче гідного джентльмена вразила одна дрібниця, яка вселила йому неясний неспокій. На великому полірованому столі лежав дуже пошарпаний примірник праці Бореллі, на полях і між рядків було безліч загадкових написів, зроблених рукою Карвена.

Книжка була розгорнута десь на середині, і рядки одного абзацу підкреслені жирними нерівними рисками. Відвідувач не зміг утриматися й прочитав це місце з праці знаменитого містика. Зміст підкреслених рядків чи особливий натиск проведених пером ліній, що майже продірявили папір, – він не міг сказати, що саме, але усе вкупі вселило відвідувачеві незрозумілий жах. Він запам'ятав цей уривок до кінця життя, записав його по пам'яті в своєму щоденнику й якось спробував процитувати своєму близькому приятелю, доктору Чеклі, але не закінчив, побачивши, як був вражений життєрадісний ректор. В уривку значилося: «Найважливіші солі тварин можуть бути настільки підготовленими та збереженими, що кожен наполегливий чоловік зможе збудувати Ковчег Ноя у своєму власному обійсті, відродивши форми життя тварин з їхнього попелу для власного задоволення; у подібний спосіб так само, як із найважливіших солей людського праху, кожен філософ зможе, не вдаючись до забороненої некромантії, викликати будь-кого з мерців, де б вони не були поховані».

Однак найзловісніші чутки про Джозефа Карвена поширювалися біля доків, розташованих уздовж південної частини Таун-стріт. Моряки забобонні, тому просолені морські вовки, з яких склалися екіпажі шлюпів, що перевозили ром, рабів і патоку, каперів і великих бригів, що належали Браунам, Кроуфордам і Тіллінгстам, хрестилися тайкома, коли бачили, як худорлявий, оманливо молодий із пшеничним волоссям Джозеф Карвен, трохи згорбившись, заходив до складу на Дублон-стріт, що йому належав, або теревенив із капітанами та лоцманами біля довгого причалу, де гойдалися його кораблі. Навіть службовці та капітани, котрі працювали у Карвена, боялися та ненавиділи його, а всі члени його команди були голотою із Мартиніки, Гавани або Порт-Рояла. Щиро кажучи, саме та обставина, що команда Карвена так часто змінювалася, була головною причиною забобонного страху, який моряки відчували перед таємничим стариганом. Отримавши дозвіл зійти на берег, команда розсіювалася містом, декотрих моряків посилали, цілком імовірно, з різними дорученнями. Але коли вони знову збиралися на палубі, можна було закладатися, що одного-двох обов'язково не дорахуються. Ці доручення здебільшого стосувалися ферми на Потуксет-роуд. Проте жодного з моряків, відправлених туди, більше ніхто не бачив – усі це знали. Із часом Карвену стало дуже важко підбирати собі строкату команду. Переважно, наслуховавшись чуток, які торочили у гавані Провіденса, дехто одразу ж давав драпака, і замінювати їх новими членами екіпажу, завербованими у Вест-Індії, Карвену стало вельми скрутно.

До 1760 року Джозеф Карвен фактично став відщепенцем; із ним ніхто не хотів знатися, бо чоловіка підозрювали в зв'язках із нечистим й у всіляких жажіттях, які здавалися загрозливими тим більше, що жоден із містян не міг доладно пояснити, в чому вони полягають, або навіть привести хоча б якийсь доказ того, що ці жахи справді відбувалися. Мабуть, останньою краплею стала справа про зниклих 1758 року солдатів. У березні та квітні того року два королівських полки, що прямували до Нової Франції, були розквартировані в місті і незрозумілим чином порідшали набагато більшою мірою, ніж зазвичай буває у випадках дезертирства. Поширилися чутки, що Карвена часто бачили, коли той балакав із цими одягненими в червоні однострої хлопцями. І позаяк декотрі з них зникли без сліду, знову згадали про дивне зникнення моряків. Важко сказати, що сталося б, якби полки залишилися в місті на триваліший термін.

Тим часом статки Карвена росли, як на дріжджах. Він фактично монополює торгував селітрою, чорним перцем, корицею і з легкістю перевершив інші торгові компанії (за винятком підприємства Браунів) в імпорті мідного начиння, індиго, бавовни, вовни, солі, такелажу, заліза, паперу та різних англійських товарів. Такі гендлярі, як Джеймс Грін (чий символ був слон) із Чіпсайда; Рассели, чий торговим знаком був золотий орел, котрі торгували нав-

проти Великого мосту; чи Кларк і Найтінгейл, власники корчми «Риба на пательні», майже повністю залежали від нього, бо ста-ригань володів здебільшого їхніми приміщеннями; угоди ж із місцевими виноробами, конярами та постачальниками молока з Нарагансетта, а також із майстрами, котрі топили свічки в Ньюпорті, перетворили його в одного з найбільших експортерів колонії.

Відчувши певний остракізм, Карвен усе ж не позбувся деякого відчуття солідарності. Коли згорів будинок Управління колоніями, він щедро підписався на значну суму для проведення добродійної лотереї, завдяки якій 1761 року збудували нову цегляну будівлю, що досі красується на старій Головній вулиці. Того ж року він допоміг перебудувати Великий міст, що його зруйнував осінній шторм. Він також відновив публічну бібліотеку, що згоріла під час пожежі в Управлінні колоніями, і зробив величезну кількість закупів на добродійному базарі, прибуток від яких віддали на мощення бруківкою брудної вулиці Маркет-парад і порізаної глибокими коліями Таун-стрит. Посередині ще й влаштували доріжку для пішоходів, яку на французький лад називали козі. До цього часу він уже вимурував собі розкішний новий будинок, який проте не вирізнявся якоюсь особливою оригінальністю, хоча двері його були прикрашені різьбленням. Коли 1743-го прихильники Вайтфілда відокремилися від Церкви на пагорбі доктора Коттона та заснували церкву на чолі з деканом Сноу навпроти Великого мосту, Карвен приєднався до них, хоча незабаром вже не прикидався ревним парафіянином. Однак згодом він знову став проявляти набожність, вочевидь, із наміром розсіяти тінь, що впала на нього, бо усвідомлював: якщо не вдатися до найрішучіших заходів, то зловісні чутки можуть неабияк нашкодити його репутації, і так затемненій.

2

Бачачи, як цей дивний чоловік із блідим обличчям (на вигляд зовсім не старий, хоча насправді йому виповнилося не менше ста років) усіяко намагався розсіяти атмосферу ненависті та страху, що склалася навколо нього, занадто не-визначену, щоб розпізнати та назвати її причину, люди відчували одночасно жаль, невиразний неспокій і презирство. Але вплив багатства і легковірність людей такі вагомі, що упередження проти Карвена ослабло, особливо після того, як перестали зникати моряки з його кораблів. До того ж він почав дотримуватися надзвичайної обережності; колись він нишпорив кладовищами, відтак більше його там ніхто не бачив. Одночасно припинилися чутки про страшний лемент, що долинав із його ферми в Потуксеті, та про дивні речі, які там коїлися. Кількість провізії, яку йому доставляли, залишалася неприродно великою. Як і раніше, на ферму гнали отари овець і привозили цілі туші до міського маєтку. Проте аж до останнього часу (відколи Чарльз Вард узявся вивчати його папери та рахунки, що зберігалися в бібліотеці Шеплі) нікому й на гадку, за винятком цього допитливого юнака, враженого своїми відкриттями, не спадало провести порівняння між вражаючою кількістю чорношкірих, котрих Карвен привозив із Гвінеї аж до 1766 року, і незначною кількістю чеків, що засвідчували продаж цих рабів работорговцям, чий ринок стояв на Великому мосту, або навколишнім плантаторам. Вочевидь, цей жахливий чоловік вирізнявся незвичайною хитрістю та винахідливістю – перевагами, які він уповні використав, коли виникла необхідність.

Певна річ, запізнілі потуги Карвена успіху не принесли. Всі продовжували його сторонитися, ніхто йому не довіряв (уже те, що дідуган виглядав майже як юнак, викликало підозри). І старигань уторопав, що це, врешті-решт, загрожує йому втратою значних статків. Складні дослідження чоловіка, хоч би якими вони були, вимагали неабияких коштів, і позаяк переїзд кудись позбавляв його переваг у гедлях, яких йому вдалося домогтися, починати все наново десь в іншому місті не мало сенсу. Здоровий глузд підказував, що треба підтримувати добрі взаємини з містянами, щоби не викликати підозрілих поглядів, перешіптувань, щоб розсіяти

загальну атмосферу похмурої стриманості, підозрілості та страху. Чоловіка дуже турбували найманці, котрі отримували мізерію через застій, що почався в його справах. Вони не кидали роботу лише тому, що ніхто не хотів наймати їх. Старигань утримував своїх капітанів і матросів усілякими хитрощами, будь-яким способом: заставою, позикою або шантажем, дізнавшись щось із їхнього темного минулого.

У цьому Карвен виявляв неймовірну спритність. Упродовж останніх п'ятих років він вивідав такі речі, які, здавалося, могли розповісти лише люди з того світу. І ці таємниці він завжди мав під рукою.

І тоді хитрий підприємець вирішив вдатися до останньої відчайдушної спроби відновити своє становище у місті. Відлюдник за характером, він надумав укласти вигідний шлюб, обравши за дружину дівчину із шанованої родини, щоб люди не оминали його будинок. Можливо, існували й глибші причини, що спонукали хитруна укласти таку угоду; причини, що перебували надто далеко за межами доступних нам фактів. Лише в паперах, знайдених через півтора століття після його смерті, можна було знайти до них якийсь ключик; але нічого певного так ніхто і не дізнався. Звісно, Карвен тямив, що будь-які залищання викличуть лише відразу, тому став шукати відповідну обраницю, на батьків якої міг чинити тиск. Це було не надто легко, оскільки у нього були досить високі вимоги щодо зовнішності, освіти та соціального стану обраниці. Нарешті він зупинився на доньці найстаршого з морських капітанів, котрі були йому підпорядковані – вдівця з відомої родини із бездоганною репутацією, Джеймса Тіллінгеста. Його єдина донька Елайза, здавалося, мала усі можливі принади, крім однієї: вона не була заможною. Тіллінгест цілком перебував під владою Карвена, і коли той викликав капітана до свого будинку з високим куполом, на пагорбі Паверз-лейн, і чимось пригрозив, той погодився на цей жажливий шлюб.

Елайзі Тіллінгест на той час було вісімнадцять років, і вона отримала найкраще виховання, яке міг собі дозволити батько у своєму скрутному становищі. Вона відвідувала школу Стівена Джексона, що навпроти ратуші, і старанно вчилася рукоділлю та доморядництву у своєї неньки (та померла від віспи 1757-го). Вишукане рукоділля, яке Елайза вишила ще дев'ятирічною, 1753-го, можна побачити в одній із зал історичного музею штату Род-Айленд. Після смерті матері дівчина сама поралася в господарстві, маючи лише літню чорношкіру служницю. Вочевидь, суперечки між дівчиною та її батьком щодо шлюбу з Карвеном були занадто бурхливими (але щоденники та мемуари про них нічого не згадують). Відомо лише, що її заручини з Ізроу Віденом – молодим штурманом з пакетбота Кроуфорда «Ентерпрайз», були анульовані. Весілля з Карвеном відбулося 7 березня 1763 року в баптистській церкві в присутності вишуканого товариства з міської аристократії. Шлюбну церемонію провів пастор Семюел Вінзон.

«Газетт» коротко згадала про цю подію, навіть у більшості збережених примірників замітка була вирізана чи видерта. Після довгих пошуків Вард знайшов єдине число «Газетт» у приватному архіві якогось колекціонера та прочитав його, розважаючись старомодною вишуканістю.

«Увечері минулого понеділка пан Джозеф Карвен, шанований житель нашого міста, комерсант, поєднався шлюбними узами з панною Елайзою Тіллін/ест, донькою капітана Джеймса Тіллін/еста. Юна леді, котра має неабиякі чесноти, поєднані з чарівним виглядом, вочевидь, стане окрасою шлюбу й ошчасливить свого коханого чоловіка».

Збірка листів Дюфрена-Арнольда, яку Чарльз Вард знайшов незадовго до передбачуваного першого нападу розумової хвороби у приватній колекції Мелвілла Ф. Петерса із Джордж-стрит, що охоплює цей і дещо більш ранній період, показує, яке обурення викликав у містян цей мезальянс, що поєднав настільки невідповідну пару. Однак вплив Тіллінгестів на життя міста був незаперечним, і оселю Джозефа Карвена знову стали навідувати люди, котрих за

інших обставин навряд чи щось змусило б переступити цей поріг. Та все ж товариство так і не прийняло Карве-на уповні, і від цього найбільше страждала його дружина. Але, хоч як би там було, суровий остракізм був певною мірою пом'якшений. Незвичний наречений здивував як свою дружину, так і все оточення, поводячись із нею напрочуд галантно та шанобливо.

У новому будинку в Олні-корт більше не відбувалося нічого, що могло б когось стривожити. І хоча Карвен часто відлучався на свою ферму в Потуксеті, де його дружина так жодного разу і не побувала, він тепер скидався на звичайного мішуха, ніж досі за довгий період його життя в Провіденсі. Лише один чоловік виявляв до нього відкриту ворожнечу – молодий штурман, заручини котрого з Елайзою Тіллінгест були так раптово розірвані. Ізра Віден при свідках присягнувся помститися і, попри те, що мав спокійну та загалом м'яку вдачу, взявся за справу із завзяттям, продиктованим ненавистю. А це не обіцяло нічого доброго дідугану, котрий відібрав у нього наречену.

7 травня 1765 року народилася Енн – єдина донька Карвена. Хрестив її преподобний Джон Грейвз із Королівської церкви, парафіянами якої Карвени стали за якийсь час після весілля (це було своєрідним компромісом між приналежністю до конгрегаціоністів і баптистської церкви).

Запис про народження дівчинки, так само, як і запис про реєстрацію шлюбу, укладеного за два роки до цього, як і більшість церковних записів і цивільних книг мерії, були знищені, Чарльз Вард зміг знайти ці записи з великими труднощами лише після того, як, дізнавшись про те, що вдова Карвена змінила прізвище, встановив свій родинний зв'язок із самим Карвенном. Юнак пристрасно поринув у пошуки всього, що стосувалось цього чоловіка. Запис про народження Енн він знайшов цілком випадково, коли листувався зі спадкоємцями доктора Грейвза, котрий, полишаючи своїх парафіян після революції (бо був вірним прихильником короля), прихопив із собою копії всіх церковних реєстрів. Вард написав йому, бо знав, що його прапрабабуся, Енн Тіллінгест Поттер, належала до єпископальної церкви.

Незабаром після народження доньки – події, з приводу якої пращур Варда висловив величезну радість, дивну за своєї звичної стриманості – Карвен вирішив замовити власний портрет. Він доручив цю роботу талановитому художнику, шотландцю Космо Александру, котрий жив тоді в Ньюпорті, а згодом став популярним як перший учитель Гілберта Стюарта⁷. Подейкували, що портрет, який вирізнявся незвичайною схожістю, був написаний на стінній панелі в бібліотеці будинку в Олні-корт. Але жоден із щоденників, де згадується про цей портрет, не пояснює його подальшу долю. Водночас сам Карвен став якимось незвично замисленим і проводив майже весь час на фермі в Потуксет-роуді. Переконували, що він постійно перебував у якомусь ретельно прихованому гарячковому неспокої, немов очікував, що трапиться щось неймовірне, як людина, котра ось-ось зробить незвичайне відкриття.

Цілком імовірно, що справа стосувалася хімії (точніше алхімії, бо він перевіз на ферму величезну кількість літератури з цієї галузі).

Його зацікавлення громадською діяльністю не зменшилося, і Карвен не упускав можливості допомогти Стівену Гопкінсу, Джозефу Брауну та Бенджаміну Весту, котрі намагалися поживити культурне життя міста, рівень якого був набагато нижчим, ніж у Ньюпорті, що прославився своїми меценатами. 1763 року він допоміг Деніелу Дженксу заснувати книжкову крамницю та став його постійним і найкращим клієнтом. Він також надавав фінансову допомогу «Газетт», яка відчувала постійну матеріальну скруту (вона тепер виходила щоп'ятниці з друкарні під вивіскою, що зображувала Шекспіра). Чоловік палко підтримував губернатора Гопкінса проти партії Варда, ядро якої перебувало в Ньюпорті, а його яскравий красномовний виступ у Гечерз-холі 1765-го проти відділення Північного Провіденса сприяв тому, що

---

⁷ Гілберт Стюарт (1755—1828) – американський художник, котрий разом із Джоном Коплі вважається засновником живопису США.

упередження проти стариганя тишком-нишком розсіялися. Але Ізра Віден, котрий постійно наглядав за Карвеном, зневажливо пирхав, коли при ньому згадували про ці вчинки, і публічно божився, що все це – не більше, аніж маска, яка слугує прикриттям для його справ, чорніших од глибини Тартару. Мстивий юнак став ретельно збирати інформацію про все, що стосувалося Карвена, й особливо зацікавився, що той робить у гавані та на своїй фермі. Віден стирчав ночами на корабельні: тримаючи напоготові легку рибальську плоскодонку та побачивши світло у вікні складу Карвена, слідував тайкома за невеличким ботом, який часто швендяв туди-сюди бухтою. Він також провадив дуже пильне спостереження за фермою на Потуксет-роуд, і якось його добряче покусали собаки, яких нацькувало на нього дивне індіанське подружжя, що працювало на фермі.

3

1766 року в поведінці Джозефа Карвена сталися рішучі зміни: напружене очікування, в якому він перебував останнім часом, змінилося на радісне збудження, і чоловік став з'являтися на людях із виглядом звияжця, котрий насилу приховує радість із приводу блискучих успіхів. Здавалося, він ледве стримується, щоб не оголосити привселюдно про свої відкриття та видатні досягнення. Однак, мабуть, необхідність дотримуватися таємниці була все ж вагомішою, ніж потреба Розділити з ближніми радість. Отож він жодного разу нікому не вибовкав причину такої різкої зміни настрою. Відразу ж після переїзду до нового будинку (імовірно, на початку липня) Карвен став неабияк дивувати людей, розповідаючи речі, які могли знати хіба що прашури, котрі вже давно віддали Богові душу.

Але гарячкова таємна діяльність Карвена зовсім не ослабла з цією зміною. Навпаки, вона швидше навіть посилилася, тому все більшу кількість його морських перевезень доручали капітанам, котрих він прив'язував до себе ланцюгами страху, такими ж міцними, як дотепер страх банкрутства. Чоловік повністю облишив торгівлю рабами, стверджуючи, що прибутки від цього постійно падають; майже весь час проводив на фермі в Потуксеті. Але іноді з'являлися чутки, що він блукає в місцях поблизу цвинтарів, тож багато хто не раз замислювався над тим, чи так уже разюче змінилися звички та поведінка столітнього гендьяра. Ізра Віден, змушений час від часу переривати своє стеження за Карвеном (коли вирушав у плавання), не міг займатися цим систематично. Зате він мав мстиве завзяття, якого не мали заклопотані своїми справами містяни та селяни; Віден ретельно, як ніколи раніше, дослідив усе, пов'язане з Карвеном.

Дивні маневри суден таємничого купця не викликали якогось особливого подиву в ці бурхливі часи, коли, здавалося, кожен колоніст був сповнений рішучості ігнорувати умови Цукрового акта⁸, який перешкоджав жвавим морським перевезенням. Провезти контрабанду й утекти вважалося швидше героїзмом у Наррагансеттській бухті, і нічне розвантаження забронених товарів було цілком звичною справою. Однак, спостерігаючи щоночі, як ліхтер або невеликі шлюпи відчалоють від складів Карвена, що розташовані в доках Таун-стрит, Віден дуже скоро набув упевненості, що його зловісний ворог намагається уникнути не лише військових кораблів його величності. Раніше, до 1766 року, коли поведінка Карвена різко змінилася, ці кораблі були завантажені здебільшого неграми, закутими в ланцюги. Живий вантаж переправляли через бухту та вивантажували на безлюдному клаптику берега на північ від Потуксету; потім їх відправляли сухоходом, – крутосхилом на північ, на ферму Карвена, де замикали у величезній кам'яній прибудові з вузькими бійницями замість вікон. Але тепер усе було

---

⁸ «Цукровий акт» – прийнятий британським парламентом документ із метою митних зборів, а не регламентування торгівлі. Він замінив «Акт про патоку» 1733-го, за яким ввезення в англійські колонії рому та сировини для його виробництва – патоки – обкладалися митом.

інакше. Несподівано припинилося ввезення рабів, і на якийсь час Карвен відмовився від своїх нічних вилазок.

Навесні 1767 року Карвен обрав новий спосіб діяльності. Ліхтери знову регулярно відпливали, залишаючи темні мовчазні доки, цього разу спускаючись уздовж бухти на певну відстань, либонь, не далі, ніж до Немквіт-Пойнту, де зустрічали великі кораблі різних типів і перевантажували звідти якісь товари. Після цього команда Карвена відвозила цей вантаж до звичного місця на березі бухти та переправляла його суходолом на ферму, складаючи в тій самій загадковій кам'яниці, яка спершу слугувала для утримання негрів. Вантаж здебільшого складався з великих пакунків і скринь (вони зазвичай мали подовгасту форму та викликали неприємні асоціації з трунами).

Віден із неослабним завзяттям продовжував наглядати за фермою, впродовж тривалого часу навідувався туди щоночі. Не минало й тижня, щоб він не побував там (за винятком тих ночей, коли щойно випадав сніг, щоб не полишати слідів). Але навіть тоді чоловік підбирався якомога ближче підїзною дорогою або льодом річки, що протікала неподалік, аби переконатися, які сліди залишили інші відвідувачі ферми. Коли, вирушаючи в плавання, Віден мав перерватися у своїх спостереженнях, він винаймав свого давнього приятеля Елізара Сміта, котрий підміняв його на той час; обоє вони могли б розповісти купу дивних речей. Вони не робили цього винятково тому, що знали: зайві чутки можуть лише настрахати їхню жертву та унеможливити їхні подальші спостереження. Перш ніж щось зробити, вони хотіли добути точну інформацію. Отже, вдалося дізнатися чимало дивного (Чарльз Вард часто казав своїм батькам, як він шкодує, що Віден вирішив спалити свої нотатки). Все, що можна сказати про їхні відкриття, узяті з вельми туманного щоденника Елізара Сміта, а також заяв інших мемуаристів та авторів листів, котрі могли лише повторити почуте від інших. За їхніми словами, ферма була лише зовнішньою оболонкою, під якою ховалася небезпечна похмура безодня, безкраї глибини якої недоступні людському розуму.

Згодом стало відомо, що Віден і Сміт уже давно переконалися в тому, що під фермою пролягає ціла мережа тунелів і катакомб, в яких, крім старого індіанця та його дружини, перебуває й безліч іншого люду.

Сама будівля ферми зі старовинним гострим дахом, збудована в середині XVII століття, вціліла. Будинок мав високий димар і восьмикутні вікна з ажурними ґратами. Лабораторія розмістилася в північній прибудові, де дах накривав її майже до землі. Будинок стояв осторонь від інших споруд, і оскільки звідти в зовсім несподіваний час часто долинали дивні звуки, то мав би існувати доступ до оселі крізь підземні потаємні ходи. До 1766 року тут лунало невиразне бурмотіння та шепотіння, гарячкові вигуки, що їх супроводжували дивні пісні або закляття. Але, починаючи з 1766-го, людські голоси, що долинали звідти, злилися в огидну та страшну какофонію, в якій виділялися то монотонний монолог людини, котра покірно схилялася перед чужою волею, то вибухи скаженої люті, то діалог, що переривався загрозливим лементом, задиhaючись благанням і протестним воанням. Здавалося, там зібралася купа люду, що балакає різними мовами, які знав Карвен, його різкий голос шпетив, дорікав або погрожував (його часто можна було розрізнити серед інших).

Складалося враження, що в будинку перебуває кілька людей: Карвен, його бранці й охорона, що їх стерегла. Часто Віден і Сміт чули звуки чужої мови, такої незвичної, що ні той, ні інший не могли визначити національність мовця (хоч обоє побували в багатьох різномовних гаванях світу). Але часто чоловіки, хоча і з труднощами, таки розбирали деякі слова. Підслухавши ними завжди здавалося чимось на кшталт допиту (немовби Карвен будь-якими способами намагався видерти потрібні йому знання у переляканих або непокірних полонених).

Віден нотував розрізнені уривки цих балачок у свій записник, бо часто розмова відбувалася англійською, французькою й іспанською мовами, які він знав; але жодні з цих нотаток не збереглися. Однак він стверджував, що, крім кількох розмов, в яких ішлося про ганебні зло-

чини, вчинені в минулому у шляхетних родинх міста, значна частина запитань і відповідей, які він зміг розібрати, дотичні до різних проблем з історії та інших наук, що стосувалися віддалених місць та епох. Якось, наприклад, чийсь голос то підіймався до оскаженілого лементу, то похмуро та покірно відповідав французькою на запитання щодо вбивства Чорного принца в Ліможі 1370 року⁹ (причому Карвен намагався допитатися до якоїсь таємної причини, яку мав знати відповідач). Карвен, приміром, допитував бранця, чи слугував наказом про вбивство Знак цапа, знайдений на вівтарі у давньоримській гробниці, що розташована неподалік від собору. Або який Чорний чоловік із Вищих зборів Відня виголосив три магичні слова? Так і не добившись відповіді, Карвен вочевидь вдався до крайніх заходів. Пролунав жажливий зойк, за яким – мовчання, потім тихий стогін і звук падіння чогось важкого...

Жоден із цих допитів їм не вдалося підглядіти, бо вікна були завжди щільно завішені. Але одного разу, після тиради чужою мовою, у вікні з'явилася тінь, що глибоко вразила Відена; вона нагадала йому одну з ляльок, яких він бачив 1764-го в Гечерз-холі. Там якийсь чоловік із Джерментайна (губернаторство Пенсільванія) демонстрував майстерно зроблені механічні фігурки у виставі, де були, як свідчила афіша: «Вигляд знаменитого міста Єрусалима, храм Соломона, царський престол, прославлені вежі та пагорби, а також Пристрасті Нашого Спасителя, яких Він зазнав у Гетсиман-ському саду до Хреста на горі Гол/офі; майстерний взірець механічних ляльок, гідний уваги цікавих». Саме тоді старе індіанське подружжя, розбуджене звуками, які спричинив переляканий слухач, що відсахнувся від вікна, звідки лунав відгомін дивної мови, спустило на нього собак. Після цього випадку в будинку більше не чулося розмов, з чого Віден і Сміт виснували, що Карвен перемістив свої дослідження в підземелля.

Те, що таке підземелля справді існує, стало ясно з багатьох чинників. Слабкі зойки та стогони час від часу чулися, здавалося, із суцільної скелі в місцях, де не було жодних будівель; окрім цього, в куцах на узбережжі, там, де він круто спускався в долину Потуксету, виявили двері з міцного горіхового дерева, що мали вигляд низької арки з міцною кам'яною кладкою (вочевидь, вхід до підземелля всередині пагорба). Віден не міг сказати, коли й як були споруджені ці катакомби, але він не раз підкреслював, що робітників сюди легко доправити річкою. Джозеф Карвен знаходив найрізноманітніші застосування своєї зібраної з усього світу різношерстої команди! Під час затяжних злив навесні 1769 року обидва приятелі не відводили очей від крутого схилу на березі річки, сподіваючись, що на світ Божий вигулькнуть якісь таємниці підземелля. Вони були винагороджені, бо потоки дощової води винесли в глибокі вимоїни на скелях величезну кількість кісток, що належали як тваринам, так і людям. Звісно, можна було знайти природні пояснення цьому, адже вони перебували поблизу ферми, в місцях, де на кожному кроці зустрічалися занедбані індіанські кладовища. Але Віден і Сміт мали з цього приводу зовсім іншу думку.

У січні 1770-го, коли Віден і Сміт безуспішно намагалися вирішити, як їм бути (якщо взагалі можна було щось удіяти, спираючись на такі розрізнені та туманні дані), стався інцидент із кораблем «Форталеца». Розлючений підпалом митного шлюпу «Ліберті» в Ньюпорті минулого літа, адмірал Веллейс, командувач усією прикордонною флотилією, виявляв посилену увагу до іноземних кораблів. З цієї причини військова шхуна Його величності «Сигнет» під командуванням капітана Чарльза Леслі одного ранку після недовгого переслідування захопила невеликий корабель «Форталеца», приписаний до міста Барселони в Іспанії, яким командував капітан Мануель Арруда (той, згідно із записами в судовому журналі, прямував із Великого Каїру до Провіденса). Під час обшуку корабля в пошуках контрабанди виявився дивовижний факт: його вантаж складався винятково з єгипетських мумій, одержувачем яких значився шкіпер Ей Бі Сі, котрий мав перевантажити ці мумії на ліхтер до Немквіт-Пойнту. Капітан Арруда

⁹ Едвард, принц Вельський (1330—1376) – старший син короля Едварда III Плантагенета; першим в Англії отримав титул герцога (а прізвисько «Чорний принц» отримав за колір обладунків).

замовчав ім'я справжнього одержувача, вважаючи питанням честі дотриматися складеної ним присяги. Віце-адміралтейство Ньюпорта, не знаючи, що робити, з огляду на те, що вантаж, з одного боку, начебто не був контрабандою, але з іншого – те, що «Форталеца» увійшла до бухти таємно, не дотримуючись законної процедури, за порадою фіскала Робінсона вирішило дійти компромісу, звільнивши корабель, але заборонивши йому входити у води Род-Айленда. Згодом поширилися чутки, що іспанський корабель бачили в бостонській гавані, хоча він не отримав дозволу увійти до порту.

Цей незвичайний інцидент спричинив жваві диспути в Провіденсі, і мало хто сумнівався в існуванні зв'язку між таємничим вантажем і зловісною постаттю Джозефа Карвена. Всі знали про його незвичайні досліди та екзотичні субстанції, які він виписував звідусіль, усі підозрювали його в пристрасі до відвідин цвинтарів. І не треба було мати бурхливу уяву, щоб пов'язати його ім'я з огидним вантажем, який не міг бути призначений нікому в Провіденсі, окрім нього самого.

Немов знаючи, що про нього пліткують, Карвен кілька разів, ніби мимохідь, згадував про особливу хімічну цінність бальзаму, який зберігається в муміях (либонь, вважаючи, що може подати всю цю справу як цілком звичайну та природну, але ніяк не підкреслюючи свою причетність до неї).

Віден і Сміт, певна річ, не мали жодних сумнівів щодо призначення мумій, висуваючи найімовірніші гіпотези, що стосувалися як самого Карвена, так і його жахливих досліджень.

Наступної весни, як і роком раніше, випали сильні дощі, й обоє друзів продовжували уважно спостерігати за берегом річки поза фермою Карвена. Знов – з-під шматків берегового схилу визирнули нові купи кісток. Але, як і раніше, якихось слідів підземних приміщень або переходів не виявилось. Однак у селищі Потуксет, розташованому за милю нижче по річці (там, де вона падає на кам'яні пороги, розливаючись потім у широку гладь) поширилися дивні чутки. Тут, де вигадливі старовинні споруди немов наввипередки спиналися на вершину пагорба від дерев'яного містка, де в сонних доках стояли на якорі рибальські шлюпи, люди розповідали про страшні знахідки, що подекуди пливли униз за течією, які можна було побачити тієї миті, коли вони скочувалися по порогах. Природно, Потуксет – велика річка, що проходить кількома заселеними місцинами, де є чимало кладовищ (а весняні дощі цього року були напрочуд рясні).

Але чоловіків, котрі рибалили біля мосту, зворохобив лютий погляд, яким, як їм здалося, окинула їх незрозуміла істота, що промчала повз них до спокійного водяного дзеркала, що стелилося нижче від мосту, вони чули також приглушений зойк іншої дивної істоти, що майже повністю розкласяся. Ці чутки негайно ж привабили Сміта (Віден тоді перебував у плаванні) до берега Потуксету за фермою, де найімовірніше можна було знайти рештки земляних робіт.

Однак у крутому схилі не залишилося й сліду якогось тунелю: потік весняних вод залишив після себе цілу купу землі та вирваного з корінням чагарнику, що ріс на урвищі. Сміт навіть почав було копати навмання, але незабаром відмовився від цієї затії, не сподіваючись на успіх (а можливо, підсвідомо остерегаючись можливого успіху). Невідомо, як би на його місці вчинив упертий і мстивий Віден, якби на той час не був у морі.

4

Восени 1770 року Віден вирішив, що нарешті настав час повідомити про результати своїх спостережень. Йому було важливо зв'язати воедино безліч фактів і був потрібен свідок, котрий міг би підтвердити, що все це – не вигадки, породжені ревнощами та жагою помсти. Своєю головною довіреною особою він обрав Джеймса Метьюсона, капітана «Ентерпрайзу», (той, з одного боку, знав його достатньо добре, а з іншого – був вельми шанованою особою в місті та користувався повною довірою). Бесіда Відена з капітаном відбулася в кімнаті на

горішньому поверсі корчми «Сабіна» поблизу доків. На ній був присутній Сміт, котрий підтвердив усі заяви Відена. Було помітно, що розповідь справила на капітана Метьюсона величезне враження. Як будь-який мешканець Провіденса, капітан мав глибокі підозри щодо Джозефа Карвена. Отож знадобилося лише кілька фактів, аби цілком його переконати. Наприкінці бесіди він спохмурнів і змусив приятелів запрягтися в тому, що вони будуть мовчати, як риби. Капітан зазначив, що конфіденційно передасть отриману інформацію десятком найбільш освіченим і впливовим громадянам Провіденса, вислухає їхню думку та буде дотримуватися їхніх порад. У будь-якому разі, дуже важливо було тримати все в таємниці, бо це не така справа, з якою могли б упоратися міські констеблі. Головне – про це не має дізнатися легко збудлива юрба. Інакше в цей і без того неспокійний час може повторитися салемицьке безумство, що спіткало людей близько ста років тому, коли Карвен був змушений чкурнути із Салема до Провіденса.

На думку капітана Метьюсона, в таємницю слід посвятити таких осіб: доктора Бенджаміна Веста, чії праці про орбіту Венери здобули йому славу поважного вченого та мислителя; преподобного Джеймса Меннінга – президента коледжу, котрий нещодавно приїхав із Воррена та нині мешкає в новій будівлі коледжу на Кінг-стріт, очікуючи завершення робіт у будинку на пагорбі, біля Пресвітеріан-лейн. А також колишнього губернатора Стівена Гопкінса, учасника наукового товариства в Ньюпорті, що вирізнявся неабиякою широтою поглядів. Слід залучити Джона Картера, видавця місцевої «Газетт»; усіх чотирьох братів Браунів (Джона, Джозефа, Ніколаса та Мозеса, себто міських магнатів, зокрема Джозеф проявляв значний інтерес до науки). А ще старого доктора Джеймса Бовена, великого ерудита, безпосередньо знайомого з дивними закляттями Карвена. А також Авраама Віппла, капітана капера, чоловіка фантастично енергійного та відважного, котрого готували в провідники в разі, якщо доведеться вдатися до якихось активних дій.

Місія капітана Метьюсона була більш ніж успішною, бо, попри те, що один чи двоє втаємничених поставилися доволі скептично до похмурих деталей оповіді Відена, ніхто не сумнівався в необхідності вдатися до таємних та добре продуманих заходів. Було ясно, що Карвен становить потенційну небезпеку для життя не лише міста, а й усієї колонії, і що його треба знешкодити за будь-яку ціну.

Наприкінці грудня 1770 року гурт найшанованіших містян зібрався в домі Стівена Гопкінса й обміркував попередньо плани. Уважно ознайомившись із нотатками Відена, які він передав капітану Метьюсону, самого Відена разом із Смітом запросили, щоб ті засвідчили деякі деталі. Під кінець зустрічі присутніх охопив неясний жах, але його пересилила похмура рішучість, яку якнайкраще висловив гучний і неотесаний капітан Віппл. Вони не будуть інформувати губернатора, бо, як видається, законні засоби тут безсилі. Маючи під владою таємні сили (про могутність яких присутні навіть не здогадувалися), Карвен не належав до тих людей, котрих можна було, не наражаючись на небезпеку, сповістити про те, що їхня присутність у місті небажана. Він може вдатися до відповідних заходів. Але навіть якщо цей страхітливий чоловік і погодиться виїхати, це буде лишень означати, що тягар його обтяжливої присутності переміститься в інше місце. Часи тоді були злочинні, й люди, котрі довгі роки служили в королівських митних судах, не зупинилися б ні перед жодною жорстокістю, якщо того вимагав обов'язок. Карвена треба було застати зненацька в Потуксеті, відправивши на його ферму великий загін загартованих у сутичках моряків, і змусити нарешті дати вичерпні пояснення. Якщо виявиться, що він не сповна розуму, і лише розважається лементом та уявними розмовами на різні голоси, то його доведеться відправити до божевілля. Якщо ж тут криється щось гірше і справді існують жахливі підземелля, то він і всі, хто в його оселі, мають померти. Це можна зробити без зайвого галасу, і навіть дружина Карвена та його тесть не повинні дізнатися, чому й як усе сталося.

У той час, коли обмірковувалися ці серйозні заходи, в місті стався випадок, настільки дикий і незрозумілий, що впродовж кількох днів у всій окрузі тільки про нього й торочили. Глухої січневої ночі, коли земля була вкрита глибоким снігом, почулося жахливе волення, що лунало спершу від узбережжя, а потім угору по пагорбу. У багатьох вікнах з'явилися обличчя розбуджених містян; люди, котрі жили навколо Вейбоссет-пойнт, бачили, як щось гарячково борсалось в крижаній воді перед брудним майданом біля шинку «Голова турка». Вдалині гучно гавкали собаки, але вони замовкли, коли до них долетів галас на вулицях розбудженого міста.

Гурти людей із ліхтарями та зарядженими мушкетами вибігали з будинків поглянути, що відбувається. Але їхні пошуки були даремними. Однак наступного ранку в крижаних заметах біля південних опор Великого мосту, між довгим доком і винокурнею Еббота, знайшли оголене тіло величезного м'язистого чоловіка, що стало темою для нескінченних здогадів і таємних балачок. Шепотілася не стільки молодь, скільки люди старшого покоління, бо замерзле обличчя з виряченими від жаху очима пробудило спогади у міських старійшин. Люди похилого віку, тремтячи від страху, обмінювались швидкими зауваженнями: в застиглих спотворених рисах вгадувалася схожість (хоча це було цілком неймовірно!) з чоловіком, котрий помер десь п'ятдесят років тому!

Ізра Віден був серед тих, хто виявив тіло: він пригадав, як шалено гавкали собаки минулої ночі в будинках уздовж Вейбоссет-стрит і мосту біля доків, звідки лунали зойки. Він немов очікував чогось незвичайного, тому й не здивувався, побачивши на снігу цікаві сліди там, де закінчувався житловий район і вулиця переходила в дорогу на Потуксет. Тіло оголеного велета переслідували собаки і кілька людей, узутих у чоботи; можна було також помітити сліди собак та їхніх господарів, що повертаються. Мабуть, вони відмовилися від переслідування, не бажаючи занадто близько підходити до міста. Віден зловісно всміхнувся, і, наміряючись довести справу до кінця, пройшов цими слідами до місця, звідки ті починалися. Як він і мізкував, це була потуксетська ферма Джозефа Карвена.

Ізра багато би дав за те, щоб подвір'я перед будинком було не так сильно затоптане. Але він не хотів нишпорити біля ферми посеред білого дня, виказуючи свою зацікавленість. Доктор Бовен, котрому Віден поквапився оповісти про побачене, провів розтин дивного трупа та виявив аномалії, які загнали його в глухий кут. Органи травлення гіганта перебували в зародковому стані: шлунок і кишечник виглядали так, ніби він ні разу не їв, шкіра нагадувала товсту та водночас пухку ряднину – явище, яке лікар ніяк не міг пояснити. Перебуваючи під враженням чуток, які розпускали старигані про те, що труп, як дві краплі води, схожий на давно померлого коваля Деніела Гріна, чий правнук Аарон Гоппін працював лоцманом на одному з кораблів, що належали Карвену, Віден, немов між іншим, узявся розпитувати людей, де саме поховали Гріна. Тієї ж ночі група з п'ятьох осіб вирушила на занедбане північне кладовище, що навпроти Герренденс-лейн, і розкопала могилу. Як вони й очікували, вона була порожня.

Усіх листонош міста попередили затримувати кореспонденцію, адресовану Джозефу Карвену. Незадовго до того, як знайшли оголене тіло невідомого, капітану Метьюсону переслали адресований Карвену лист із Салема від якогось Джедедії Орна, який змусив задуматися всіх, хто брав участь у змові проти Карвена. Ось уривок із цього листа, переписаний і збережений у приватному родинному архіві, в якому його знайшов Чарльз Вард:

«Мені завдає неабиякої насолоди звістка, що Ви продовжуєте свої студії Стародавніх матерій відомим Вам способом. Вважаю, що пан Гатчинсон у нашому місті Салемі домігся, на жаль, недостатніх успіхів. Звісно, нічого, крім ожилого монстра, не вийшло, коли Гатчинсон відтворив ціле з того, що ми зуміли зібрати лише в малій кількості. Те, що Ви послали, не спричинило потрібної дії чи через те, що певної речі бракувало, чи таємні слова я виголосив неправильно (або Ви записали з помилками). Без Вас я приречений на невдачу. Я не маю Ваших знань у царині хімічних матерій, щоб дотримуватися вказівок

Бореллі, і не можу належним чином збагнути Розділ VII «Некрономікону», Вами рекомендований. Але я хотів би, щоб Ви пригадали, що саме там сказано було про дотримання обережності щодо того, кого ми станемо викликати. Ви ж знаєте, що записав пан Метер у «Маргіналії», і Ви самі зможете вирішити, наскільки природно ця жахлива річ викладена. Я знову і знову кажу Вам: не викликайте Того, кого не зможете підкорити своїй волі. Під цими словами маю на увазі Того, хто зможе, своєю чергою, прикликати проти Вас такі сили, проти яких виявляться марними навіть Ваші найпотужніші інструменти та закляття. Просіть Меншого, бо Великий може не забажати Вам відповісти, і в його владі опинитесь не лише Ви, але і багато інших. Я вжахнувся, прочитавши, що Ви знаєте, що саме тримав Бен Зар'ят-натмік у скрині з чорного дерева, бо здогадався, хто виказав Вам це. І знову звертаюся з проханням писати мені на ім'я Джедедія, а не Саймон. У нашому товаристві людина не може жити настільки довго, як їй заманеться, і Ви знаєте мій задум, згідно з яким я повернувся під виглядом власного сина. З нетерпінням чекаю, коли Ви познайомите мене з тим, що Чорний чоловік дізнався від Сильвануса Коцідіуса в крипті під Римською стіною, та буду надзвичайно Вам зобов'язаний, якщо надішлете мені на час манускрипт, про який згадували».

До похмурих думок схилив й інший, не підписаний лист, відправлений із Філадельфії, особливо наступний пасаж:

«Прийму до уваги Ваше прохання відправляти замовлення лише Вашими кораблями, але не завжди можу знати докладно, коли їх очікувати. У тому, що стосується згаданого предмета, вимагаю лише ще одну річ, але хочу впевнитися, що збагнув Вас правильно. Ви інформуйте мене, що жодна частина загубленою бути не може, якщо ми прагнемо найкращого ефекту, але Ви, без сумніву, знаєте, як важко бути в цьому впевненим. Буде неабияким ризиком і непомірним тягарем вантажити труну цілком, у місті ж (тобто в церквах Святого Петра, Святого Павла, Святої Марії або Собору Пресвятої Богородиці) це взагалі не є можливим. Але знаю, чого бракувало тим, кого відтворили в жовтні, і скільки живих вірців Ви були змушені створити, перш ніж знайшли правильну методу 1766 року. Я ж буду вірним Вашим послідовником у всіх цих матеріях.

З нетерпінням очікую Вашого бригу, про який щодня справляюся на корабельні пана Віддла».

Третій підозрілий лист був написаний незнайомою мовою та незнайомими літерами. У щоденнику Сміта, який знайшов Чарльз Вард, була грубо скопійована часто повторювана комбінація букв (авторитетні вчені з Університету Брауна оголосили, що алфавіт амхарський або абіссинський, але сам лист розшифрувати не змогли).

Жодне з цих послань не було доставлене Карвену, до того ж зникнення із Салема Джедедії Орна приблизно в той же час показало, що змовники з Провіденса вдалися до якихось таємних заходів. Історичне товариство в Пенсільванії, кероване доктором Шіппеном, отримало листа щодо появи у Філадельфії якогось небезпечного індивіда. Але відчувалася необхідність вжити рішучіших заходів, і товариство сміливих моряків, давши один одному обітницю вірності, таємно збиралося ночами в корабельнях і на складах Брауна. Повільно, але беззастережно розроблявся план, який мав не залишити й сліду від зловісних діянь Джозефа Карвена.

Незважаючи на всі заходи безпеки, Карвен, здавалося, відчував, що проти нього назріває змова, проявляючи не властивий йому неспокій. Екіпаж його постійно снував між містом і дорогою на Потуксет. Тепер із нього сповзла маска удаваних веселощів, за допомогою якої

він останнім часом намагався боротися зі сформованим проти нього упередженням. Феннери, його найближчі сусіди, однієї ночі помітили яскравий промінчик світла, що випинався з дірки в даху загадкової кам'яної будівлі з високими та дуже вузькими вікнами. Про цю подію вони негайно повідомили Джону Брауну з Провіденса. Пан Браун, керівник ретельно відібраної групи, яка мала покінчити з Карвенем, повідомив Феннерам, що незабаром будуть задіяні рішучі заходи. Він вважав це за слушне, бо тямив, що від них буде неможливо приховати атаку на ферму, що готується давно. Він пояснив свої дії, повідомивши, що Карвен, як стало відомо, є шпигуном ньюпортських митників, до яких мали явну або таємну ворожнечу всі шкіпери, купці та фермери в окрузі Провіденса. Невідомо, чи повірили цим хитрощам сусіди Карвена, виявивши на його фермі так багато дивних речей. Але у будь-якому разі Фен-нери були схильні приписати все найгірше цьому чоловікові, чия поведінка була настільки незвичною. Пан Браун доручив їм наглядати за фермою та повідомляти йому про все, що там відбувається.

5

Застереження, що Карвен про щось підозрює та має намір влаштувати щось незвичайне, доказом чого слугував дивний промінчик світла, що тягнувся в небо, врешті прискорило акцію, настільки ретельно підготовлену поважними містянами. Як було записано в щоденнику Сміта, близько сотні озброєних моряків зібралися о десятій годині вечора в п'ятницю, 12 квітня 1771 року, в приміщенні шинку Тарсто-на «Золотий лев» на Вейбоссет-пойнт навпроти мосту. Серед відомих людей міста, крім командира загону Джона Брауна, були присутні: доктор Бовен із валізою хірургічних інструментів; президент Меннінг (цього разу без своєї знаменитої перуки, найбільшої в колонії, що всі одразу помітили), губернатор Гопкінс, закутаний у темний плащ і в супроводі свого брата Ізика, досвідченого мореплавця, котрого він посвятив у таємницю останньої миті з дозволу інших; Джон Картер, капітан Метьюсон і капітан Віпл, котрий і мав керувати атакою на ферму. Ці люди якийсь час радилися окремо в задній кімнаті, після чого капітан Віпл вийшов до зали, щоб знову підтвердити обітницю мовчання присутніх моряків і дати їм останні вказівки. Елізар Сміт перебував із іншими керівниками операції в задній кімнаті, очікуючи прибуття Ізри Відена, який мав простежити за Карвенем і повідомити, коли його екіпаж поїде на ферму.

Приблизно о пів на одинадцять на Великому мосту пролунав гамір, після чого гуркіт коліс екіпажа Карвена долинув вже з вулиці за мостом. На той час вже непотрібні були палкі промовляння Відена, щоби второпати: людина, приречена на смерть, зібралася в свою останню путь для завершення свого гріховного опівнічного чаклунства. Через мить, коли екіпаж оддалік проторохтів по мосту біля Мадді-доку, з'явився Віден. Загін мовчки вишикувався на вулиці перед шинком у бойовій стрій, закинувши на плечі крем'яні мушкети, мисливські рушниці та гарпуни, які вони прихопили з собою. Віден і Сміт приєдналися до нападників, як і капітан Віпл, командир загону, капітан Ізек Го-пкінс, Джон Картер, президент Меннінг, капітан Метьюсон та доктор Бовен. Під одинадцять годину підійшов і Мозес Браун, котрий був відсутній на попередніх зборах, що проходили в тій же корчмі. Всі ці відомі містяни та сотня моряків подалися без зволікань у довгу путь, похмурі та охоплені наростаючим хвилюванням, залишивши позаду Мадді-док і підіймаючись по плавному підйому Броуд-стріт, у напрямку до дороги на Потуксет. Пройшовши церкву Елдера Сноу, дехто з моряків озирнулися, щоб кинути прощальний погляд на Провіденс, чії вулиці та будинки розкинулися під весняним зоряним небом. Мансарди та гострі дахи здіймалися темними силуетами, солоний морський бриз тихо віяв від бухти, що плюскотіла на північ від мосту. Вега підіймалася небом, віддзеркалюючись у водах річки, над пагорбом, на верхів'ї якого вимальовувалися контури дерев, що ховалися за дахом незакінченої будівлі коледжу. Біля підніжжя пагорба й уздовж вузьких доріг,

що підіймалися схилом, дрімало старе місто Провіденс, в ім'я безпеки та процвітання якого треба було стерти з лиця землі гніздо жажливих і гидких Богові злочинців.

За годину з чвертю загін, як і було домовлено заздалегідь, прибув на ферму Феннерів, де люди почули останні повідомлення, що стосувалися їхнього майбутнього бранця. Той приїхав на свою ферму близько півгодини тому, і майже відразу ж після його прибуття з даху кам'яної будівлі піднявся до неба яскравий промінчик. Але в інших вікнах світла не було, як зазвичай. Саме у цей час ще один промінчик вирвався з горішнього поверху будинку, полинувши на південь, і нападники збагнули, що вони присутні при неприродних і незбагнених явищах.

Капітан Віппл наказав загонові Розділитися на три частини; одна з двадцятьох осіб під орудою Елізара Сміта мала прямувати до берега та боронити місце, де може висадитися підкріплення Карвена, і залишатися там, поки не знадобиться для рішучих дій.

Друга частина (також із двадцятьох осіб, під орудою капітана Ізика Гопкінса), мала прокрастися річковою долиною за ферму Карвена та зруйнувати сокирами або порохом вибухом важкі двері з горіхового дерева на високому крутому березі. Третя частина мала оточити будинок і всі приміщення ферми.

Третину цієї останньої частини капітан Метьюсон мав вести до таємничої кам'яної будівлі з вузькими вікнами. Ще одна частина мала йти за капітаном Віпплом до будинку, а ті, що залишалися, оточити усю ферму та ждати на місці сигналу.

Група, яка перебувала на березі річки, мала штурмувати двері за посвистом і захопити всіх і все, що може вирватися з підземелля. Почувши два свистки, вони мали проникнути крізь двері до підземелля, щоб битися з ворогами або приєднатися до інших нападників. Група біля кам'яної будівлі мала завдання спершу зламати входні двері, потім спуститися проходом усередину приміщення та приєднатися до нападників у підземеллі. Останній сигнал (три свистки) викликав резерв, що боронив підступи до ферми; в їхньому складі перебувало двадцятьох осіб, котрі також Розділилися: одні мали увійти у підземні приміщення через будинок, інші ж – проникнути у печери через кам'яну будівлю.

Капітан Віппл не сумнівався в існуванні катакомб і враховував це при складанні плану. У нього був боцманський свисток, що видавав надзвичайно потужний і пронизливий звук. Тому можна було не боятися, що сигнали не почують. Резервна група, яка перебувала на березі річки, могла, природно, й пропустити сигнал, тому в разі потреби довелося би когось туди й послати. Мозес Браун і Джон Картер вирушили на берег разом із капітаном Гопкінсом, а президент Меннінг мав залишатися з капітаном Метьюсом біля кам'яної будівлі.

Доктор Бовен та Ізра Віден були в групі капітана Віппла, яка мала розпочати штурм будинку відразу, як тільки до капітана Віппла прибуде посланець від капітана Гопкінса, повідомляючи про готовність берегової групи. Тоді командир загону подасть сигнал – один гучний свисток, і всі три групи одночасно почнуть атаку в трьох місцях.

Приблизно о першій годині ночі всі групи покинули ферму Феннера. Одна попрямувала до берега, друга – в долину річки, до дверей, що провадили до підземелля, а третя, своєю чергою, Розділилася на дві частини та подалася до ферми Карвена.

Елізар Сміт, котрий супроводжував берегову групу, писав потім у своєму щоденнику, що вони прибули до місця призначення без якихось пригод і довго чекали біля крутого схилу берега, що спускався до бухти. Одного разу тишу порушив якийсь нечіткий звук, що нагадував сигнал. Другого разу – люте гарчання та лемент, потім – вибух, що стався, ймовірно, в тому ж місці.

Пізніше одному з моряків здалося, що він чує віддалені постріли з мушкетів і рушниць. А ще за якийсь час Сміт відчув, як усе навколо затріпотіло, повітря сіпнулося від таємничих і страшних слів, промовлених невідомою велетенською істотою. Лише перед самим світанком до них дістався самотній посланець, змучений, із диким шаленим поглядом; від його одягу жахливо смерділо. Він звелів їм без жодного галасу розходитися по домівках і ніколи більше

не згадувати, ба навіть не думати про справи цієї ночі і того, кого називали Джозефом Карвеном. Вигляд цього чоловіка був переконливішим за будь-які слова. І хоча він був простим і чесним моряком, котрий мав безліч друзів, здавалося, що в ньому сталися якісь незрозумілі зміни: щось надломилось в душі чоловіка, і після тієї ночі він назавжди сторонився людей. Те саме трапилось і з іншими його супутниками, які побували в самому гнізді невідомих жахів, котрих учасники берегової групи зустріли пізніше. Кожен із цих людей, здавалося, втратив частку свого єства, побачивши та почувши щось, не призначене для людських вух і очей, і не зумівши це забути. Вони ніколи ні про що не розповідали, бо інстинкт самозбереження – найдавніший із людських інстинктів – змушує людину зупинитися перед страшним і невідомим. Береговій групі також від єдиного гінця, котрий дістався до них, передався невимовний страх, який запечатав їхні уста. Вони майже нічого не розповідали. Отже, щоденник Еліза-ра Сміта є єдиною пам'яткою, що залишилася після нічного походу озброєного загону, який вийшов із шинку «Золотий лев» весняної зоряної ночі.

Однак Чарльз Вард знайшов непрямі згадки про цю вилазку в листах Феннерів, які виявив у Нью-Лондоні, де, як він знав, жила інша гілка цього роду. Цілком імовірно, що потуксетські Феннери, з чийого будинку було видно приречену ферму, помітили, як туди зайшли групи озброєних людей, ясно чули скажений гавкіт собак Карвена, за яким почувся пронизливий свисток – сигнал до штурму.

Після свистка з кам'яної будівлі на подвір'ї ферми до неба знову вирвався яскравий промінчик світла, й одразу ж після швидкої трелі другого сигналу, яка кликала всі групи на приступ, почувся слабкий розсип пострілів із мушкетів, майже заглушений жахливим волянням і гарчанням. Жодними описами не можна передати весь жах цього лементу, Люк Феннер писав, що його мати втратила свідомість, почувши цей звук. Потім зойк повторився трохи тихіше, супроводжуваний глухими пострілами з рушниць і мушкетів, а затим – оглушливим вибухом, що пролунав із боку річки. Приблизно за годину після цього собаки стали гавкати, немов чимось налякані. Почувся глухий підземний гул, і підлога в будинку затремтіла так, що похитнулися свічки, які стояли на дошці коминка.

Відчувся міцний запах сірки, і в цей час батько Люка Феннера зронив, буцімто чув третій сигнал, що кликав на поміч (хоча інші члени сім'ї нічого не помітили). Знову пролунали залпи з мушкетів, і їх супроводжували глухі гортанні вигуки, не такі пронизливі, як раніше, але ще жахливіші. Це було щось на кшталт зловісного булькання або кашлю: ваааррррр-р'ваааггггг – тож назвати ці звуки криком можна було лише тому, що вони тривали нескінченно, і все це було важче витримувати, ніж будь-який найгучніший зойк.

Потім звідти, де розташована ферма Карвена, раптом вирвалася величезна палаюча постать, і почувся відчайдушний лемент уражених страхом людей.

Затріщали мушкети, і постать упала на землю. Але за нею з'явився другий, охоплений полум'ям примарний силует. В оглушливому гаморі заледве можна було розрізнити людські голоси. Феннер писав, що він зміг розчутити лише кілька слів, кинутих у жахові гарячкової спроби порятунку: «Всемогутній, захисти паству твою!»

Після кількох пострілів упала й друга палаюча постать. Після цього настала тиша, яка тривала приблизно три чверті години. Потім маленький Артур Феннер, молодший брат Люка, вигукнув, що він бачить здалеку, як від проклятої ферми підіймається до зірок червона імла. Це помітив лише малюк, але Люк зазначив багатозначний збіг: у цю мить троє кішок, які перебували в кімнаті, найжачилися від страху, шерсть у них стала дибки на спинах.

За п'ять хвилин подув крижаний вітер, і повітря наповнилось таким нестерпним смородом, що лише свіжий морський бриз не дав його відчутити групі нападників (що перебували на березі) або комусь іншому в селищі Потуксет. Цей сморід не був схожий на жоден інший запах, який Феннерам доводилося відчувати раніше, і викликав якийсь липкий безформний страх, набагато дужчий за той, що відчуває людина, перебуваючи на кладовищі біля розкопаної

могили. Незабаром після цього пролунав зловісний голос, який ніколи не зможе забути той, хто мав прикрість його почути. Він прогримів із неба, немов провісник загибелі, і коли замерло відлуння, в усіх віках затремтіли шибки. Голос був низьким і потужним, немов звуки органу, але зловісним, як таємні книги арабів. Ніхто не міг сказати, які слова прозвучали, бо промовляв він чужою мовою. Але Люк Феннер спробував записати почуте: «Дісміс-ешет-бон-досіві-дувема-енітемос».

До 1919 року жодна душа не побачила зв'язку цього туманного запису з чимось відомим людям раніше. Але Чарльз Вард раптом зблід, як смерть, упізнавши слова, що їх Мірандола¹⁰ визначив, як найстрашніше закляття, яке використовують у чорній магії. На цей страхітливий поклик відповів цілий хор відчайдушних зойків, безумовно людських, які пролунали з боку ферми Карвена. Після чого до смороду додався новий запах, такий же нестерпно їдкий. До волання долучилося виразно помітне завивання, то гучніше, то стихаюче, немов перехоплене спазмами. Іноді воно ставало майже невиразним, жоден із слухачів не міг розрізнити слів; іноді переходило у страшний істеричний регіт. Потім пролунав зойк жаху, вигук шаленства, що стучить душу, який вирвався з людських горлянок, ясний і гучний, незважаючи на те, що, ймовірно, лунав із самісіньких глибин підземелля. Після чого запанувала тиша та суцільна пітьма. Клуби ядучого диму здійнялися до неба, затьмарюючи зорі, хоча ніде не було видно вогню і жодна будівля на фермі Карвена не зазнала ушкоджень (як виявилось наступного ранку).

Незадовго до світанку двоє людей в просяклому жакливім смородом одязі постукали до Феннерів і попросили у них кухоль рому, за який дуже щедро заплатили. Один із них розповів Феннерам, що Джозефу Карвену відтепер гаплик, і що їм у жодному разі не велено згадувати про події цієї ночі. Хоч наказ звучав і самовпевнено, у ньому було щось таке, що не дозволяло його не послухатися, немов він походив від якоїсь вищої страшної сили. Отож про побачене та почуте Феннерами тієї ночі розповідали лише випадково вцілілі листи Люка, які він просив знищити після прочитання. Лише забудькуватість коннектикутського родича, котрому писав Люк (адже листи все ж так уціліли), зберегла цю подію від усіма бажаного забуття. Чарльз Вард зміг додати одну деталь, здобуту ним після довгих розпитувань мешканців Потуксету про їхніх прашурів. Старий Чарльз Слокум, котрий усе життя прожив у цьому селищі, повідомив, що до його дідуся дійшла дивна чутка: нібито в полі неподалік від селища за тиждень після того, як було оголошено про смерть Джозефа Карвена, знайшли обвуглене понівечене тіло. Теревені про це довго не змовкали, бо цей труп (правда, дуже обгорілий) не належав ні людині, ні будь-якій тварині, знайомій жителям Потуксета або описаній у літературі.

6

Ніхто з тих, хто брав участь у нічній атаці, нічого про неї не розповідав, і всі подробиці, що дійшли до нас, передали люди, котрі до тієї битви були непричетні. Разючою була ретельність, з якою безпосередні учасники штурму уникали навіть найменшої згадки про нього.

Восьмеро моряків попрощалися із життям, але хоча їхні тіла й не передали сім'ям, ті вдовольнилися розповіддю про зіткнення з митниками. Так само пояснили і численні рани, ретельно забинтовані доктором Джейбзом Бовеном, котрий супроводжував загін. Найважче було пояснити дивний запах, яким просмерділися всі учасники штурму, – про це згадували в місті кілька тижнів. З тих, хто командував групами, найтяжчих ран зазнали капітан Віппл і Мозес Браун. Листи, які відправили їхні дружини до своїх родичів, свідчать про те, в якому відчаї були ці жінки, коли поранені рішуче заборонили їм торкатися пов'язок і міняти їх.

---

¹⁰ Джованні Пікоделла Мірандола (1463—1494) – італійський мислитель і філософ епохи Відродження, представник раннього гуманізму.

Учасники нападу на ферму Карвена відразу якимось постаріли, стали дратівливими та похмурими. На щастя, всі вони були сильними, звиклими діяти в найважчих умовах, і до того ж щиро релігійними людьми, ортодоксами, котрі не визнають жодних відхилень від звичних їм вірувань. Якби вони вміли глибше замислюватися над пережитим і мали розвиненіший інтелект, то, можливо, й серйозно занедужали б. Найважче велося президенту Меннінгу, але й він зумів подолати неприємні спогади, заглушаючи їх молитвами. Кожен із цих непересічних людей зіграв у майбутньому важливу роль. Не більш, ніж через дванадцять місяців після цієї події, капітан Віпл опинився на чолі збудженого натовпу, який спалив корабель митників «Геспі», і в цьому його вчинку можна углядіти намір назавжди позбутися жахливих образів, які обтяжували його пам'ять, замінивши їх іншими спогадами.

Вдові Джозефа Карвена відіслали запечатану свинцеву труну дивної форми (вочевидь, знайдену на фермі, де її приготували на випадок необхідності); в ній, як повідомили жінці, й лежало тіло чоловіка. Їй оголосили, що нещасного вколошкали в сутичці з митниками, подробиць про яку їй краще не знати. Більше ніхто й словом не обмовився про кончину Джозефа Карвена. Отже Чарльз Вард мав у своєму розпорядженні лише туманний натяк, на якому й збудував своє припущення. Це була лише тоненька ниточка – підкреслений тремтячою рукою пасаж із конфіскованого послання Джедедії Орна до Карвена, що його частково переписав своїм почерком Ізра Віден. Копію вдалося знайти у нащадків Сміта, і можна було лише гадати, чи віддав її Віден своєму приятелю (коли з усім було покінчено) як пояснення жахливих речей, що трапилися з ними. Або, що було ймовірніше, лист опинився у Сміта ще до цього, і він підкреслив ці фрази власноруч. Ось який уривок був підкреслений у цьому листі:

«Я знову і знову кажу Вам: не викликайте Того, кого не зможете підкорити своїй волі. Під цими словами маю на увазі Того, хто зможе, своєю чергою, викликати проти Вас такі сили, проти яких виявляться марними навіть Ваші найпотужніші інструменти та закляття. Просіть Меншого, бо Великий може не забажати Вам відповісти, і в його владі опинитесь не лише Ви, але і багато інших».

У світлі цього пасажу, міркуючи про те, яких невимовно жахливих спільників міг викликати силами магії Карвен у хвилину відчаю, Чарльз Вард задавався запитанням: чи справді його пращур загинув від руки когось із громадян Провіденса?

Впливові люди, котрі керували штурмом ферми Карвена, доклали чимало зусиль до того, щоб будь-яку згадку про нього стерти з пам'яті людей і з анналів міста. Спочатку вони не були настільки рішуче налаштовані та дозволили вдові загиблого, його тестю та доньці залишатися необізнаними з реальним станом справ. Але капітан Тіллінгест був хитрим і проникливим, тож незабаром дізнався достатньо, щоби вжахнутися та зажадати від своєї доньки повернути собі дівоче прізвище. Він наказав спалити всі книжки покійного та папери, що залишилися після нього, а також стерти напис із надгробка на могилі свого зятя. Він добре знався з капітаном Віплом і, ймовірно, отримав більше знань від бравого моряка, ніж будь-хто інший, про останні хвилини чаклуна, затаврованого вічним прокляттям.

З того часу строго заборонили згадувати навіть ім'я Карвена та наказали знищити всі записи в міських архівах і замітки в місцевій газеті, що його стосувалися.

Пані Тіллінгест (як тепер називалася вдова Карвена) після 1772 року продала будинок в Олні-корт та жила разом із своїм батьком на Павер-лейн аж до самої смерті, 1817-го. Ферма в Потуксеті, якої всі уникали, з роками руйнувалася і занепадала з небаченою швидкістю. До 1780 року там ще залишалися кам'яні та цегляні будівлі, а до 1800-го навіть вони перетворилися на купу руїн. Ніхто не наслідуювався пробиратися через розлогий чагарник на березі річки, де могли ховатися потаємні двері. Ніхто не намагався увияти собі обставини, за яких лише смерть врятувала Джозефа Карвена від жахів, викликаних ним самим.

І лише огрядний капітан Віппл час від часу бурмотів собі під ніс (як стверджували люди, котрі мали хороший слух) не зовсім зрозумілі слова:

«Хай йому грець... якщо вже волаєш – то хоч не смійся... Цей клятий мерзотник наостанок приховав найгірше... Слово честі, треба було спочатку спалити його будинок».

III. Пошуки та виклики

1

Як ми вже розповідали, Чарльз Вард лише 1918 року дізнався, що Джозеф Карвен – один із його пращурів. Не варто дивуватися тому, що він одразу ж виявив жваву цікавість до всього, що стосувалося цього таємничого чоловіка, кожна забута подробиця життя котрого стала для Чарльза надзвичайно важливою (бо в ньому самому текла кров Джозефа Карвена). Та й будь-який фахівець із генеалогії, наділений бурхливою уявою та вірний своїй науці, не забув би в такому випадку почати систематичну збірку даних про Карвена.

Свої перші знахідки він не намагався тримати в таємниці. Тому доктор Ліман навіть вагався: чи вважати початком безумства молодика мить, коли той дізнався про свої родинні зв'язки з Карвеном, чи віднести його до 1919-го. Він про все розповідав батькам, хоча мати була невдоволена звісткою, що серед її предків є така особа, як Карвен, та й працівники багатьох музеїв і бібліотек, які юнак відвідував, також. Звертаючись до власників приватних архівів із проханням ознайомити його з наявними в них нотатками, шукач не приховував своєї мети, поділяючи їхнє дещо глузливе та скептичне ставлення до авторів старих щоденників і листів. Вард часто виявляв щирий інтерес до того, що ж насправді сталося півтора століття тому на тій потуксетській фермі, місце розташування якої він марно намагався встановити, і ким власне був Джозеф Карвен.

Отримавши в своє розпорядження щоденник Сміта та його архів і виявивши листа від Джедедії Орна, він вирішив поїхати до Салема, щоби з'ясувати, як Карвен провів молодість і з ким там контактував (що він і зробив під час великодніх канікул 1919 року). В Інституті Есекса, з яким був добре знайомий за минулих візитів до цього чарівного романтичного старого міста з напіврозваленими англійськими фронтонами та загостреними дахами, що тіснилися один до одного. Там Чарльза дуже люб'язно прийняли та продемонстрували купу даних про предмет його дослідження. Чоловік дізнався, що його далекий пращур народився в Салем-Вілліджі (який нині називають Денвером), за сім миль від міста, 18 лютого (за старим стилем) 1662-го або 1663 року. Що він утік із дому, коли мав п'ятнадцять літ, став моряком і повернувся додому лише через дев'ять років, набувши мову, одяг і манери англійського джентльмена, й осів у Салемі. У ті часи він майже припинив спілкуватися з членами своєї сім'ї, гаючи значну частину часу у вивченні небачених тут раніше книжок (які прибулець притарабанив із Європи) і хімічних досліджень речовин, що їх привозили кораблями з Англії, Франції та Нідерландів. Іноді він прогулювався найближчими селами. Це спричинило пильний інтерес місцевих жителів, які переймалися чутками про таємничі вогнища, що палали ночами на вершинах пагорбів, і не переставали про це перешіптуватися.

Єдиними близькими друзями Карвена був такий собі Едвард Гатчинсон із Салем-Вілліджа та Саймон Орн із Салема. Часто бачили, як він теревенив із цими людьми про міські справи, вони нерідко й навідували один одного. Будинок Гатчинсона стояв майже в самому лісі, він мав кепську репутацію серед поважних людей, бо ночами звідти долинали дивні звуки. Подейкували, що до нього ходили не зовсім звичайні відвідувачі, а вікна кімнат часто світилися різними барвами. Неабиякі підозри викликало і те, що він знав надто багато про давно померлих людей і про напівзабуті події. Він зник, коли почалося знамените «полювання на відьом» у Салемі, і більше про нього ніхто не чув.

Тоді ж із міста наживав п'ятами й Джозеф Карвен. Але в Салемі хутко дізналися, що він облаштувався в Провіденсі. Саймон Орн прожив у Салемі до 1720-го, але його занадто молодечий вигляд (попри поважний вік) став привертати загальну увагу. Тоді чоловік зник

без сліду, але тридцять років потому до Салема приїхав його син, схожий на нього, як дві краплі води, і заявив свої права на спадок. Його претензії були визнані слухними, бо він надав документи, написані добре всім відомим почерком Саймона Орна. Джедедія Орн продовжував жити в Салемі аж до 1771 року, коли листи від поважних громадян міста Провіденс до преподобного Томаса Бернарда і декого ще призвели до того, що Джедедію без жодного галасу витурили в невідомі краї.

Деякі документи, в яких ішлося про досить дивні речі, Вард зміг отримати в Інституті Ессекса, в судовому архіві та в записах, що зберігалися в ратуші. Багато з цих паперів містили цілком пересічну інформацію: назви земельних ділянок, торгові рахунки тощо, але серед них були й цікавинки. Вард знайшов три або чотири безперечних вказівки на те, що його безпосередньо цікавило. У записах процесів про чаклунство згадувалося, що така собі Гепзіба Лоусон 10 липня 1692 року в суді Оера та Термінера присягнула перед суддею Геторном у тому, що «сорок відьом і Чорний чоловік мали звичку влаштовувати шабаш у лісі за будинком пана Гатчинсона», а така собі Еміті Гоу заявила на судовому засіданні 8 серпня у присутності судді Гедні, що «тієї ночі диявол позначив своїм тавром Бріджет С., Джонатана Е., Саймона О., Деліверенс В., Джозефа К., Сьюзен П., Мегітейбл К. і Дебору В.».

Крім цього, існував каталог книг із страхітливими назвами з бібліотеки Гатчинсона, який знайшли після його зникнення, та незакінчений зашифрований манускрипт, написаний його почерком, який ніхто так і не зміг прочитати. Вард замовив фотокопію цього рукопису й одразу ж після отримання узявся його розшифровувати. До кінця серпня він працював над ним із особливою інтенсивністю, майже не відриваючись. І згодом із його слів і вчинків можна було висувати, що в жовтні або листопаді він нарешті таки знайшов ключ до шифру. Але юнак ніколи прямо не повідомляв, чи йому вдалося досягти успіху.

Ще цікавішим виявився матеріал, що стосувався Орна. Варду знадобилося не надто багато часу, щоб довести, що Саймон Орн і той, хто оголосив себе його сином, насправді – одна й та сама особа. Як писав Орн приятелю, навряд чи було розумно в його обставинах жити занадто довго в Сале-мі, тому він провів тридцять років за межами батьківщини та повернувся за своєю власністю вже як представник нового покоління. Орн, аби дотримуватися всіх заповідних заходів, ретельно знищив більшу частину своєї кореспонденції. Але люди, котрі зацікавилися його справою 1771 року, зберегли кілька документів і листів, що викликали їхнє здивування. Це були загадкові формули та діаграми з написами, які були зроблені рукою Орна й іншим почерком і які Вард ретельно переписав або сфотографував, а також надзвичайно таємничий лист, написаний, як з'ясувалося при зіставленні з деякими уцілілими уривками в міській книзі актів, поза всіляким сумнівом, рукою Джозефа Карвена.

Цей лист був, либонь, частиною раніше конфіскованого послання Орна. За змістом Вард встановив дату його написання – трохи пізніше 1750-го. Варто подати текст цього листа цілком як зразок стилю чоловіка, котрий вселяв страх сучасникам і чие життя було таким таємничим.

До адресата Карвен звертається «Саймон», але це ім'я постійно перекреслюється. (Вард не міг визначити, хто це зробив: Карвен чи Орн?):

«Провіденс, 1 травня.

Брате мій!

Вітаю Вас, мій високошанований давній приятелю, і нехай вічно славиться Той, кому ми служимо, щоб оволодіти абсолютною владою. Я тількино дізнався щось, цікаве також і для Вас, щодо меж дозволеного і того, як чинити щодо цього маю. Я не схильний наслідувати Ваш приклад і покинути місто з приводу свого віку, бо в Провіденсі (не те що в Массачусетсі) не ставляться нетерпимо до речей невідомих і незвичних, і не тягнуть людей до суду з відповідною легкістю. Я пов'язаний турботами про свої товари та торгові кораблі і не зміг би вчинити так, як Ви, тим паче, що моя ферма в Потуксеті

містить у своїх підземеллях те, про що Ви знаєте, і що не може чекати мого повернення під личиною когось іншого.

Але я готовий до будь-яких примх Фортуни, як уже Вам казав, і довго міркував про шляхи для повернення. Минулої ночі я натрапив на слова, які закликають Йог-Сотота, і вперше побачив цей лик, про який згадує Ібн-Шакабао в своїй праці. І Він сказав, що IX псалом Бібег-Ватнаїш містить ключ.

Коли Сонце перейде в п'ятий дім, а Сатурн опиниться в сприятливому становищі, треба накреслити Пентаграму вогню і тричі промовити IX вірш. Повторюйте цей вірш щоразу Страсної п'ятниці та напередодні Дня всіх святих, і потрібний предмет зародиться в Зовнішніх світах.

І з насіння Стародавнього пращура відродиться Той, хто зазирає в минуле, хоча і не знаючи про свою мету.

Але не можна нічого очікувати від цього, якщо не буде Спадкоємця і якщо солі або спосіб виготовлення солей будуть ще не готові. Тут маю зізнатися, що не вжив достатньо заходів, щоб відкрити більше. Процес проходить доволі туго та вимагає такої кількості спецій, що мені навряд чи вдасться добути достатньо, незважаючи на безліч моряків, котрих мені вдалося завербувати у Вест-Індії. Люди навколо мене починають проявляти цікавість, але я ще можу тримати їх на належній відстані. Значно гіршим є простолюд, бо прискіпується до всіляких дрібниць і стає настирливішим у своїх діях, до того ж їхні слова користуються більшою довірою. Той настоятель і доктор Меррітт, як я й боявся, вибовкали дещо, але наразі немає якоїсь серйозної небезпеки. Хімічні субстанції діставати неважко, бо в місті є двоє хороших аптекарів – доктор Бовен і Сент-Кер'ю. Я дотримуюся інструкції Бореля¹¹ та вдаюся до допомоги VII книги Абдула Аль-Хазреда. Я вділю вам частку з усього, що мені вдасться отримати. А поки що не нехуйте промовлянням слів, які я вам повідомив. Я переписав їх з усією ретельністю, але, якщо маєте бажання побачити Його, застосуйте те, що записано на шматку пергаменту, який я вклав до цього конверта. Постійно промовляйте вірші з Псалму Страсної п'ятниці і в переддень Дня всіх святих, і, якщо ваш рід не обірветься, через роки має з'явитися Той, хто озирнеться в минуле та застосує солі або матеріал для виготовлення солей, який ви йому залишили. Дивіться Книгу Йова, 14:14.

Я щасливий, що ви вже знову в Салемі, та сподіваюся, що незабаром зможу з вами здибатися. Я купив баского скакуна і маю намір купити ще й екіпаж, на щастя, в Провіденсі вже є один (у доктора Меррітта), хоча дороги тут кепські. Якщо ви схильні до мандрівок, то не оминіть мене. З Бостона сідайте в поштову карету через Дедгем, Рентем та Етлборо: в кожному з цих міст є непогана корчма. В Рентемі зупиніться в шинку пана Белкома, де ліжка кращі, ніж у Гетча. Але обідайте в останнього, бо там кухар вправніший. Поверніть до Провіденса на порозі Дотуксета, після чого рухайтесь дорогою повз корчму Сайлеса. Мій будинок – за Таун-стрит, навпроти шинку Епенетуса Олні, на північний схід від дитинця Олні. Відстань від Бостона – приблизно XLIV милі.

Сер, залишаюся вашим вірним приятелем і покірним слугою в ім'я Альмонсена Метратона.

Джозефус К. – до пана Саймона Орна, Вільямс-лейн у Салемі».

---

¹¹ П'єр Борель (1620—1671) – французький хімік.

2

Хоя як це дивно, але саме цей лист вказав Варду точне місце розташування будинку Карвена в Провіденсі, адже жоден запис, знайдений ним дотепер, не позначав це з такою точністю. Відкриття було важливим подвійно, бо мова йшла про другий, новіший будинок Карвена, збудований 1761 року поряд зі старим, – архаїчною оселею, яка все ще стоїть в Олні-корт і яку добре знає Вард, котрий безліч разів проходив повз неї під час своїх поневірянь по Стемперс-гілл. Це місце було не так уже й далеко від його власного будинку, що стояв вище схилом пагорба. У будівлі зараз жило негритянське подружжя, вони час від часу навідувалися до Варда для прання, прибирання та розпалювання грубок. На юнака справило величезне враження знайдене в далекому Салемі несподіване підтвердження значення цього родинного гнізда для історії його власної сім'ї. І він вирішив одразу ж після повернення ретельно оглянути будинок. Таємничі фрази в листі, які Чарльз вважав своєрідними символами, надзвичайно його зацікавили. Аж морозом пробрало шкіру, разом з цікавістю, що охопила юнака, коли пригадав, що уривок із Біблії, позначений як «Книга Йова, 14:14», був відомим віршем: «Як помре чоловік, то чи він оживе? Буду мати надію по всі дні свого життя, аж поки не прийде заміна для мене!»¹²

Молодий Вард повернувся додому в стані приємного збудження і наступну суботу провів у довгому й ретельному огляді будинку в Олні-корт.

Обійстя, постаріле від давнини, було доволі скромним двоповерховим будинком у традиційному колоніальному стилі: з простим гострим дахом, високим димарем, розташованим у самому центрі будови, і вхідними дверима, вкритими химерним різьбленням, із віконцем у вигляді віяла, трикутним фронтоном і тонкими колонами в дорійському стилі. Зовні будинок майже зовсім не змінився, і Вард одразу відчув, що нарешті впритул зіткнувся з похмурих об'єктом свого дослідження.

Теперішніх мешканців будинку (згадане негритянське подружжя) він добре знав. Старий Ейза та його огрядна дружина Анна дуже люб'язно показали йому все внутрішнє оздоблення. Тут було більше змін, ніж можна було сподіватись за зовнішнім фасадом будівлі, і Вард із жалем зазначив, що значна частина мармурових урн, завитків, що прикрашали каміни, дерев'яного різьблення креденсів і стінних шаф зникли, а безліч прекрасних панелей і ліпних прикрас відбиті, замазані, вкриті глибокими подряпинами або навіть повністю заліплені дешевими шпалерами. Загалом видовище було не настільки захоплюючим, як очікував Вард, але принаймні він відчув певне хвилювання, коли стояв у стінах житла одного зі своїх пращурів, яке слугувало притулком такому страшному чоловікові, як Джозеф Карвен. Він здригнувся, помітивши, що зі старовинного мідного дверного молотка ретельно витравлена монограма колишнього власника.

Відтоді й аж до завершення навчального року Вард весь час сидів за вивченням фотокопій шифрованого манускрипту Гатчинсона та зібраної інформації про Карвена. Шифр усе ще не піддавався розгадці, зате з документів Вард витягнув стільки нового, знайшов так багато ключів до інших джерел, що вирішив здійснити подорож до Нью-Лондона та Нью-Йорка, щоб ознайомитися з деякими старими листами, які, згідно з його даними, мали там зберігатися. Поїздка була дуже успішною: він знайшов листи Феннера з описом нападу на ферму в Потуксеті, а також послання Найтінгела Телбота, звідки дізнався про портрет, намальований на одній із панелей у бібліотеці Карвена.

¹² Переклад Івана Огієнка.

Особливо зацікавила його згадка про портрет: він багато би дав, щоб дізнатися, як виглядав Джозеф Карвен, і вирішив ще раз оглянути будинок в Олні-корт у надії знайти хоч якийсь слід давно померлого чоловіка під шаром облупленої давньої фарби або напівзотлілих шпалер.

На початку серпня Вард узявся до пошуків, ретельно оглядаючи й обмацуючи стіни кожної кімнати, достатньо просторої для того, щоб слугувати бібліотекою колишнього власника будинку. Особливу увагу він звертав на панелі над рештою неторканих коминків і дуже розхвилювався, коли приблизно за годину виявив широку прогалину над камінною дошкою в одному з покоїв першого поверху, де поверхня панелі, з якої він зішкріб кілька шарів фарби, була набагато темнішою, ніж звичайне дерев'яне облицювання. Ще кілька обережних рухів гострим складаним ножем, – і Вард переконався, що знайшов жаданий портрет, написаний олійною фарбою!

Проявивши, як справжній дослідник, терпіння та витримку, юнак не ризикнув пошкодити портрет, здряпуючи фарбу ножем у спробі відразу ж побачити виявлену картину. Він негайно покинув місце, де зробив своє відкриття, і подався за людиною, котра могла б надати йому кваліфіковану допомогу. За три дні він повернувся із дуже досвідченим художником, паном Волтером К. Дуайтом, чия майстерня розмістилася біля підніжжя Коледж-гіллу, і майстерний реставратор картин одразу ж узявся за роботу, застосовуючи свої випробувані методи та відповідні хімікати.

Старий Ейза та його дружина, дещо стривожені візитами незвичайних відвідувачів, були належним чином винагороджені за завдані незручності.

Робота художника просувалася, і Чарльз Вард із усе наростаючим інтересом стежив за тим, як на світ, після тривалого забуття, з'являються все нові лінії та тіні. Дуайт став реставрувати знизу, і оскільки портрет був у три чверті натуральної величини, обличчя з'явилося лише через певний час. Але вже незабаром стало помітно, що на ньому зображений худорлявий чоловік із стрункою поставою, одягнений у темно-синій фрак, вишитий жилет, короткі штани з чорного атласу та білі шовкові панчохи. Він сидів у різьбленому кріслі на тлі вікна, крізь яке виднілися доки та кораблі. Коли художник розчистив горішню частину портрета й Вард побачив акуратну перуку та худорляве, спокійне, нічим не примітне обличчя, воно здалося знайомим як Чарльзу, так і художнику. І лише згодом, коли прояснилися всі деталі цього гладкого блілого обличчя, у реставратора й у його замовника аж подих перехопило від подиву: з почуттям, близьким до жаху, вони збагнули, який зловісний жарт зіграла тут спадковість. Бо остання розчинна ванна й останній порух леза явили на світ Божий обличчя, приховане століттями, і відкрили враженому Чарльзу Декстеру Варду, чії думки були постійно звернені в минуле... його власні риси в образі жадливого прапрапрадідуся!

Вард привів батьків, щоб ті помилувалися на виявлену ним дивину, і батько негайно ж вирішив придбати картину, хоча вона й була виконана на вбудованій у стіну панелі.

Разюча схожість обох попри те, що чоловік, зображений на портреті, був явно старшим, здавалася дивом; якась химерна гра природи створила через півтора століття точну копію Джозефа Карвена! Пані Вард була зовсім не схожа на свого віддаленого пращура, хоча вона й могла пригадати кількох родичів, котрі мали якісь риси, спільні з її сином і давно померлим Карвенном. Вона не надто зраділа знахідці й заявила чоловікові, що портрет було б краще спалити, ніж везти додому. Жінка твердила, що в портреті є щось демонічне, він огидний їй і сам по собі, й особливо через надзвичайну подібність із Чарльзом. Однак пан Вард, практичний і владний гендляр, власник численних ткацьких фабрик у Рівер-По-їнті та долині Потуксету, не був схильний прислухатися до жіночих примх і потурати забобонам. Портрет теж вразив його схожістю із сином, і він вважав, що юнак заслуговує на такий подарунок. Не варто й казати, що Чарльз гаряче підтримав батька в його рішенні. За кілька днів пан Вард знайшов власника будинку та запросив юриста – маленького чоловічка з пацючою мармизою та горловим акцентом, купив весь коминок разом із горішньою панеллю, на якій була написана картина, за при-

значену ним самим чималу ціну, назвавши яку він поклав край потокові настирливих прохань і скарг.

Залишалося тільки зняти панель, перевезти її до будинку Варда й приготуватися до остаточної реставрації портрета і встановлення його в кабінеті Чарльза на третьому поверсі, над електричним коминком. Чарльзу доручили спостерігати за перевезенням, і 28 серпня він привів двох досвідчених робітників із декораторської фірми Крукера до будинку в Олні-корт, де коминок і панель дуже обережно розібрали для завантаження в машину, що належала фірмі. Після цього в стіні залишився шматок відкритої цегляної кладки, де починався комин; там молодий Вард зауважив заглибину величиною близько квадратного фути, яка містилася безпосередньо позаду голови портрета. Зацікавившись, що могла б означати або містити ця заглибина, юнак підійшов і зазирнув туди. Під грубим шаром пилюки та сажі він знайшов якісь розрізнені пожовклі аркуші паперу, товстий зошит у цупкій обкладинці та кілька зотлілих шматків тканини, в які, вочевидь, і загортали документи. Вард здув пилюку та попіл із паперів, узяв зошит і поглянув на заголовок, написаний на обкладинці почерком, який навчився впізнавати в Інституті Ессексу. Зошит називався «Щоденник і нотатки Джозефа Карвена, джентльмена з Провіденса, родом із Салема». Варда дуже збентежила ця знахідка, і він показав зошит робітникам, котрі стояли біля нього. (Тепер вони присягаються в автентичності знайдених паперів, і доктор Віллетт повністю вірить їхнім словам, доводячи, що в юнака в ті часи ще всі були вдома, хоча в його поведінці вже помічалися дуже великі дивацтва.) Всі інші папери також були написані почерком Карвена, й один документ (можливо, найважливіший) мав багатозначну назву: «Тому, Хто прийде пізніше – Як Він зможе подолати час і простір сфер».

Інший був написаний шифром, тим самим, як сподівався Вард, що й манускрипт Гатчинсона, який він досі не зміг розгадати. Третій, на радість молодого дослідника, судячи з усього, містив ключ до шифру; а четвертий і п'ятий були адресовані відповідно «Едварду Гатчинсону та Джедедії Орну, есквайру, або їхньому спадкоємцеві чи спадкоємцям, а також особам, котрі їх представляють». Шостий та останній документ називався «Джозеф Карвен: його життєпис і подорожі, де зупинявся, кого бачив і що дізнався».

3

Зараз ми підходимо до того періоду, відколи, як стверджують психіатри з академічної школи, почалося шаленство Чарльза Варда. Знайшовши папери свого прапрапрадідуся, він одразу ж переглянув певні місця і, цілком імовірно, знайшов щось украй цікаве. Але, показуючи робітникам заголовки, він, здавалося, особливо ретельно намагався приховати від них сам текст і виявляв неспокій, який навряд чи можна було пояснити історичною чи генеалогічною цінністю знахідки. Повернувшись додому, він повідомив про цю новину з розгубленим і збентеженим виглядом, немов бажаючи переконати всіх про надзвичайну важливість знайдених документів, не показуючи їх самих. Він навіть не ознайомив батьків із заголовками записів, а просто сказав їм, що знайшов кілька послань, написаних Карвеном (здебільшого шифром), які варто дуже ретельно вивчити, щоби збагнути, про що в них ідеться. Навряд чи він показав би робітникам навіть заголовки, якби не їхня відверта нахабність. У будь-якому разі, він, без сумніву, не мав наміру виявляти особливу потайність, яка могла б викликати підозру батьків і змусити їх зумисне повертатися до цієї теми.

Усю ніч Чарльз Вард просидів у своїй кімнаті, читаючи знайдені папери, і навіть на світанку не обірвав своїх студій. Коли мати його покликала, щоби дізнатися, що трапилося, він попросив принести сніданок нагору. Вдень він з'явився лише на короткий час, коли робітники прийшли встановлювати коминок і портрет Карвена в його кабінеті. Наступної ночі хлопець спав уривками, не роздягаючись, позаяк продовжував гарячково мізкувати над розгадкою шифру, яким був записаний манускрипт. Уранці мати побачила, що син працює над фотоко-

пією рукопису Гатчинсона, який раніше часто їй показував, але, коли жінка спитала, чи не може йому допомогти ключ, згаданий у паперах Карвена, юнак заперечив. Удень, облишивши працю, він, немов зачарований, спостерігав за робітниками, котрі закінчували монтувати портрет у рамі над вибагливим пристроєм у коминку, де велике поліно вельми реалістично «палало» електричним вогнем, і підганяли бічні панелі, щоби вони не особливо вибивалися із загального інтер'єру кімнати. Передню панель, на якій був написаний портрет, підпиляли та встановили так, аби позаду утворилося щось на кшталт стінної шафи.

Після того як робітники пішли, Чарльз остаточно переселився до кабінету та розташувався там, зиркаючи то на розкладені перед ним папери, то на портрет, який витріщався на нього, немов його власний зістарілий вигляд у дзеркалі, що нагадував про минуле століття. Батьки Чарльза, згадуючи згодом поведінку сина в той час, повідомляли цікаві деталі щодо його спроб приховати предмет своїх досліджень. У присутності слуг він рідко ховав якийсь із документів, що вивчав, бо цілком справедливо припускав, що складна й архаїчна базгранина Карвена буде їм невтямки.

Однак у товаристві батьків він виявляв велику обережність, і хоча згаданий манускрипт був написаний шифром, тобто складався з купи загадкових символів і невідомих ідеограм (як і рукопис, названий «Тому, Хто прийде пізніше»), він накривав його першим-ліпшим аркушем паперу. На ніч хлопець міцно замикав усі папери до старовинної шафи, що стояла у його кабінеті. Так само чинив щоразу, коли виходив із кімнати. Незабаром він набув постійних звичок, установивши для себе певні години роботи. Довгі прогулянки юнака припинилися, і, здавалося, він займався лише паперами. Початок навчання в школі, де Чарльз вчився у випускному класі, став для нього неабиякою завадою, і він неодноразово заявляв, що після закінчення не вступатиме до коледжу. Казав, що мусить зайнятися надзвичайно важливими спеціальними дослідженнями, які, за його словами, дадуть набагато більше знань, ніж усі університети світу.

Природно, витримати таку напругу впродовж багатьох днів, ні на що не відволікаючись, могла лише людина, котра завжди була більш-менш старанною, схильною до науки та самоти. Вард же був природженим ученим-відлюдником, тому батьки не стільки дивувалися, скільки жалкували про його строгу самотність і скритність. Водночас і батько, і мати визнали дивним, що син не показав їм жодного аркуша зі знайденого скарбу і не сказав нічого путнього про дані, які вдалося отримати.

Цю таємничість він пояснював своїм бажанням зачекати, аж поки не зможе подати своє відкриття, як щось цілісне. Але в міру того, як без подальшого зрушення минали тижні, між ним і його сім'єю виріс мур, що зміцнювався неприйняттям матір'ю подальших досліджень сина.

У жовтні Вард знову став відвідувати бібліотеки, але вже не через старовину. Тепер він шукав літературу з чаклунства та чародійства, окультизму та демонології. І коли бібліотеки Провіденса вичерпали себе, хлопець сів на потяг до Бостона, щоб там покопирсатися в скарбах великої бібліотеки на Ко-плі-сквер, Віденерівської бібліотеки Гарварду та Зінонської дослідницької бібліотеки, де були доступні рідкісні праці на потрібну тематику.

Шукач купив і швидко заповнив цілий ряд полиць дивними, власноруч зібраними матеріалами. Упродовж Різдва він вдався до серії поїздок містами, зокрема побував у Салемі, щоб ознайомитися з деякими матеріалами Ессекського інституту.

До середини січня 1920 року в поведінці Варда з'явилися певні риси тріумфу, дещо несподівані для нього, і тепер його вже не можна було застати за роботою над шифром Гатчинсона. Замість цього він провів ґрунтовні дослідження в царині хімії та переглянув архів, пристосувавши для цього лабораторію в нежитловому горіщі будинку, і для цього часто звертався до джерел демографічної статистики Провіденса. Місцеві наркодилери та фармацевти, котрих пізніше допитали, надали дивовижні та начебто безглузді каталоги речовин та інструментів, які придбав шукач. Але свідчення клерків державної резиденції, будинку муніципалі-

тету і різних бібліотек сходилися на тому, що предметом другого напрямку його досліджень була могила Джозефа Карвена, з надгробка якої старші покоління обачно стерли ім'я покійного.

Поступово в сім'ї Варда наростала підозра, що з сином відбувається щось не те. Невеликі дивацтва в поведінці Чарльза хутко змінилися посиленою пристрасною до таємниць, схильністю до самоти, які раніше не були йому притаманні. Було схоже, що молодик лише вдає, що вчиться. І хоча він жодного разу не провалився на іспитах, було очевидно, що коло його інтересів дуже змінилося: він чаклував у своїй хімічній лабораторії, де валялася купа старовинних опусів з алхімії. Нишпорив у старих записках поховань у всіх церквах міста або схилився, немов зачаклований, над фоліантами з окультних наук у своєму кабінеті, де, дивно схоже на нього, можна навіть сказати, все більше схоже, обличчя Джозефа Карвена безпристрасно глипало з панелі на північній стіні.

Наприкінці березня до архівних пошуків Варда додалися таємничі вилазки на занедбані міські кладовища. Причина цього з'ясувалася пізніше, коли клерки мерії розпатякали, що він, імовірно, знайшов важливий ключ до розгадки. Крім могили Джозефа Варда, його цікавило поховання такого собі Нафталі Філда. Причина цього зацікавлення виявилася пізніше, коли в паперах Варда знайшли копію короткої записки про похорон Карвена, що дивом unikнула знищення та повідомляла, що загадкову свинцеву труну закопали «10 футів на південь і на 5 футів на захід від могили Нафталі Філда в...»

Відсутність у вцілілому уривку вказівки на кладовище, де насипали цю могилу, дуже ускладнила пошуки, і могила Нафталі Філда здавалася такою ж примарно-невловимою, як і місце поховання самого Карвена. Але у випадку з першим не існувало загальної змови мовчання і можна було з повною упевненістю очікувати, що рано чи пізно знайдеться надгробний камінь із написом, навіть якщо виявляться втраченими всі інші записи. Звідси й поневір'яння Чарльза по всіх кладовищах, за винятком хіба того, що містилося при церкві святого Іоанна (колишня Королівська церква) і старовинних могил Конгрегаційної церкви серед поховань у Свен-Пойнті, позаяк шукач дізнався, що Нафталі Філд був баптистом.

4

Наближався травень, доктор Віллетт на прохання Варда-старшого ознайомився з усією інформацією про Карвена, яку Чарльз повідомив батькам, коли ще не зберігав у такий суворій таємниці свої дослідження, і побалакав із хлопцем. Бесіда не принесла явної користі і не спричинила якихось відчутних наслідків, бо Віллетт упродовж усієї розмови відчував, що Чарльз урівноважений і поглинутий справами, які вважає надзвичайно важливими. Але вона принаймні змусила юнака дати якісь раціональні пояснення своїм останнім вчинкам. Вард належав до типу незворушних і безпристрасних людей, котрих нелегко збентежити, він погодився розповісти про свої пошуки, однак промовчав про їхні цілі. Він визнав, що папери його прапрадідуся містять певні таємниці, про які знали вчені минулих століть, здебільшого зашифровані, важливість яких порівнянна лише з відкриттями Бекона, а можливо, навіть перевершує їх. Але для того, щоб повною мірою осягнути суть цих таємниць, необхідно співвіднести їх із теоріями того часу, багато з яких уже повністю застаріли або забуті. Тому якщо розглядати їх у світлі сучасних наукових концепцій, то вони здадуться позбавленими будь-якого сенсу та втратять свою сенсаційність. Аби зайняти гідне місце в історії людської думки, компетентна людина має подати їх на тому тлі, на якому вони розвивалися. Отож Вард присвятив себе саме цьому завданню. Він прагнув якнайшвидше осягнути ці забуті знання та мистецтва древніх, як обов'язкову умову для пояснення даних Карвена, і сподівався колись оприлюднити повну інформацію про предмети, що представляють надзвичайний інтерес для всього людства й особ-

ливо для науки. Навіть Ейнштейн, як він заявляв, не зміг би глибше змінити розуміння сутності всієї світобудови.

Конец ознакомительного фрагмента.

Текст предоставлен ООО «ЛитРес».

Прочитайте эту книгу целиком, [купив полную легальную версию](#) на ЛитРес.

Безопасно оплатить книгу можно банковской картой Visa, MasterCard, Maestro, со счета мобильного телефона, с платежного терминала, в салоне МТС или Связной, через PayPal, WebMoney, Яндекс.Деньги, QIWI Кошелек, бонусными картами или другим удобным Вам способом.